

PAMATIZGLĪTĪBU NEPABEIGUŠIE SKOLĒNI

SKOLU NEPABEIGUŠIE UN TĀ SEKAS:
nenodrošinātie, neapmierinātie, nozudušie

Albānija
Latvija
Kazahstāna
Mongolija
Slovākija
Tadžikistāna

PROJEKTA KOPSAVILKUMS

Pētījumu izstrādājušas valstu *DO* projekta grupas

Kopsavilkuma autores: Džoanna Kraitone, Virginija Budiene un Indra Dedze

Pētījuma Latvijas izdevumu sagatavojis Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS

Ar Atvērtās sabiedrības institūta (*OSI*) Izglītības atbalsta programmas atbalstu
īstenojis Izglītības politikas centru sadarbības centrs (*NEPC*)

Tulkojis Viktors Freibergs, 2006

SATURS

Priekšvārds	5
Secinājumu kopsavilkums, kopīgais un atšķirīgais	12
Galveno <i>DO</i> projektu ieteikumu kopsavilkums	17
Atsevišķu valstu galvenie secinājumi un ieteikumi	23
Albānija	23
Kazahstāna	24
Latvija	25
Mongolija	29
Slovākija	34
Tadžikistāna	35
Projekts par pamatizglītību nepabeigušajiem: sākotnējās informācijas izplatīšanas aktivitātes	39
<i>Solvita Lazdiņa</i> . Pamatizglītību neapguvušie cilvēki: Latvijas konteksts ..	43

PRIEKŠVĀRDS

Nevalstiskos izglītības politikas centrus no Albānijas – *CDE*, Kazahstānas – *EPAC-Bilim*, Latvijas – *PROVIDUS*, Mongolijas – *MEA*, Slovākijas – *EPC* Oravas asociācija un Tadžikistānas – *ERSU Pulse* ieinteresēja pamatizglītību nepabeigušo skolēnu jautājuma specifiskāka izpēte. Projekta “Pamatizglītību nepabeigušo monitorings” (turpmāk tekstā *DO (Dropouts)* projekts) mērķis bija savākt informāciju no pastāvošajiem resursiem un kritiski izvērtēt datus; projekta ietvaros tika izpētīti faktori, kas ietekmējuši pamatizglītības apguves pārtraukšanu. Projektu atbalstīja Atvērtās sabiedrības institūta Izglītības atbalsta programma. Piedalīšanās pētījumā bija brīvprātīga. Visas nacionālās projekta grupas vienojās izmantot šablonu, kas tika sagatavots Albānijas 2003. gada pārskatam, to pielāgojot vietējām vajadzībām. Pētnieciskā analīze, ko veica politikas centri, ir neierasta šajā jomā, jo tā ietvēra intervijas ar pamatizglītību nepabeigušajiem skolēniem, viņu vecākiem un skolotājiem.

Pētījuma nolūks ir sniegt pārskatu par galvenajiem jautājumiem, tendencēm un attiecīgajām politikas problēmām, kas saistītas ar neregistrēšanos pamatskolās, pamatizglītības nepabeigšanu un tā sekām. Tiek aplūkoti faktori un pašreizējā politika, analizēti pētījumu secinājumi un sniegti ieteikumi politikas veidotājiem. Mērķis ir uzsākt diskusiju, sniegt atbalstu konkrētākas informācijas vākšanai, un pētījums var kalpot par politikas apkopojumu nacionālajām likumdošanas institūcijām, izglītības ministrijām, skolu valdēm, pašvaldībām un citiem politikas veidotājiem, kad tiek pārskatītas pastāvošās tendences ilgākā laika posmā un formulētas jaunas.

Katram cilvēkam ir tiesības uz izglītību. Izglītībai, vismaz pamata un vispārējai izglītībai, ir jābūt bezmaksas. Pamatizglītībai ir jābūt obligātai.

ANO Vispārīgā cilvēktiesību deklarācija, 26. pants. Apvienotās Nācijas, 1948.

Šajā pētījumā nav runa par statistiku vien. Nepietiek tikai noteikt skolas neapmeklēšanas vai pamatizglītību nepabeigšanas problēmas apjomu vai saskaitīt – lai cik rūpīgi tas tiktu darīts –, cik obligātās izglītības vecuma skolēnu neapmeklē skolu.

Galvenais jautājums ir par to, ka visiem šiem bērniem būtu jāapmeklē skola, un, ja viņi nav skolā, kur tad tie atrodas? Un kas tie ir? Kāpēc šie bērni neatrodas tur, kur sabiedrība vēlas tos redzēt, – viņu pašu un visas sabiedrības interesēs? Kādreiz mums būs skaidrāka sapratne par šiem jautājumiem, un tad mēs varēsim sākt domāt par atbildēm: atbildēm, kas ir daudz plašākas par vienkāršu reakciju uz obligātās izglītības likumiem, to īstenošanu un datu vākšanu par skolas apmeklējumiem.

Obligātajai izglītībai ir sena vēsture, un šajā pārskatā izklāstīti daži no piespiešanas mācīties “guvumiem”, kas tikuši izmantoti gadsimtiem ilgi tās attaisnošanai. Mūsdienīga domāšana, kā to atspoguļo ANO Bērnu tiesību konvencija, liek lielāku uzsvāru uz izglītību kā ikviena cilvēka pamattiesībām, nevis uz izglītību kā pienākumu pret sabiedrību vai valsti. Piemēram, 2001. gada pārskats par visām rakstiskajām konstitūcijām parādīja, ka tiesības uz izglītību ir garantētas 142 konstitūcijās (44 valstīs nav konstitucionālu garantiju); līdzīgs pārskats, ko veica Pasaules Banka (2003. gadā), parādīja, ka 116 valstīs ir ar konstitucionālajām garantijām par tiesībām uz izglītību, un no tām 95 valstīs ar likumu paredz, ka izglītībai jābūt bezmaksas.¹ Taču pastāv vienkāršs fakts, ka ne visi bērni var un vēlas izmantot savas pamattiesības. Šīs tendences pārstāvjus var iedalīt trīs grupās, kas savstarpēji pārklājas: nenodrošinātie, neapmierinātie un nozudušie.

Nenodrošinātie

Kaut gan bijušajās sociālisma valstīs ir apbrīnojami augsti rādītāji par bērnu skaitu, kas mācās pamatskolās, reālais iestāšanās līmenis² *ISCED* 1 parasti ir ap 90%, tomēr tas nozīmē, ka ievērojams daudzums pamatskolas vecuma bērnu neiet skolā. Pamatizglītības līmenī pastāv arī nelielas dzimuma atšķirības, zēni salīdzinājumā ar meitenēm atrodas nedaudz labākā situācijā; līdz *ISCED* 2–3 atšķirības praktiski pazūd vai patiesībā meitenes ir nedaudz pārsvarā, izņemot Tadžikistānu, kur 45% no visiem skolēniem, kas tiek uzņemti *ISCED* 2–3, ir meitenes, salīdzinot ar 48% *ISCED* 1. Šo tendenci jāturpina vērot.

¹ Katarina Tomaševski, “Globalizing What: Education as a Human Right or as a Traded Service?”, sk. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Winter 2005, Vol. 12(1), p. 2 fn.

² Tīrais reģistrācijas līmenis (*NER*) attiecas uz skolēnu skaitu zināma izglītības līmeņa teorētiskajā vecuma grupā, kas tiek izteikts kā procents no šīs grupas kopskaita. Valstīs, kas piedalījās pētījumā, līmeņi (*UNESCO*, 2002/3) bija šādi: Albānija un Igaunija – 95%, Kazahstāna – 87%, Slovākija – 86%, Latvija un Mongolija – 79%.

Aplūkojot pārskatus, kas uzrakstīti šim pētījumam, galvenais iemesls, kāpēc bērni netiek reģistrēti, neapmeklē skolu, apmeklē to neregulāri vai arī nepabeidz pamatizglītību, ir **nabadzība**. Jau sen ticis atzīts, ka jebkurā valstī nabadzība samazina bērnu iespējas piekļūt izglītībai un pabeigt mācības. Pārejas valstīs sociālās un ekonomiskās nesakārtotības sekas ir skolēnu skaita samazināšanās pamatizglības skolās un mazāks budžets izglītībai. Dati liecina, ka abas tendences nelabvēlīgi ietekmē trūcīgos iedzīvotājus. Aizvien izplatītāka **tiešo maksājumu** ieviešana pat obligātajā pamatizglītībā rada apdraudējumu trūcīgo iedzīvotāju bērniem, un tiem, kas palikuši bez vecākiem, jo viņi nevar atļauties maksāt par grāmatām, mācību materiāliem, transportu, maltītēm vai pat par piemaksām pie skolotāju algām un ēku uzturēšanu.

Kādā 2004. gada pētījumā³ ir izdarīti aprēķini, ka no 44 miljoniem bērnu, kas dzīvo bijušajās komunistiskajās valstīs, 14 miljoni dzīvo zem valstī noteiktās nabadzības robežas. Ir skaidrs, ka šie bērni nevar maksāt pat nelielas summas. Kā liecina dati par atsevišķām valstīm, **tiešos maksājumus** mēdz nosaukt dažādi, jo lielākajā daļā valstu tos nedrīkst iekasēt (bet tie tiek iekasēti). Šie maksājumi mēdz būt ļoti lieli un neļauj bērniem iestāties skolā vai spiež viņus strādāt⁴, tādējādi bērni nepabeidz obligāto pamatskolu. Austrumeiropā un Centrālajā Āzijā no 20 valstīm, kurās likums garantē bezmaksas obligāto pamatizglītību, 13 valstīs tiek iekasēta kaut kāda veida skolas nauda.

To valstu sistēma, kas pieļauj **tiešos maksājumus**, rāda, ka šie maksājumi ieviesti aiz nabadzības. Neviens no 34 ES Eiropas ekonomiskās zonas vai EDSO valstu pārstāvjiem neziņoja par maksājumiem obligātajā pamatizglītībā, bija tikai divi izņēmumi. Trūcīgākās valstis bieži vien pašas nespēj uzturēt skolu sistēmu, kam hroniski trūkst finansējuma, ja netiek iekasēti formāli vai neformāli maksājumi.

Tādējādi nav pārsteigums, un to arī apliecina *DO* projekta pārskati, ka pamatizglītību visbiežāk neapgūst trūcīgie. Citi pētījumi nonāk pie tāda paša secinājuma. Taču parastie valsts izdevumi izglītībai ievērojami samazinās. **Dramatiskais izglītības izmaksu pieaugums atsevišķām ģimenēm īpaši sāpīgi iespaidojis trūcīgos iedzīvotājus**. Piemēram, mācību grāmatu un mācību līdzekļu iegāde vismagāk ietekmē ģimenes ar zemiem ienākumiem, īpaši – ja ģimenē ir vairāki bērni.

Lielākā daļa *DO* projektu min nespēju samaksāt par skolas mācību līdzekļiem un nespēju segt citas tiešās izmaksas kā faktoru, kas ietekmē “atbiršanu” no pamatskolas. Mongolijas ziņojumā minēts, ka īpaši trūcīgās ģimenēs, kurās ir četri vai vairāk bērni, izdevumi, kas saistīti ar bērnu sūtīšanu skolā (sevišķi zēnu), bieži vien spiež ģimeni pieņemt lēmumu bērnus paturēt mājās, kur tie var palīdzēt ganīt lopus vai rūpēties par citiem ģimenes locekļiem. Slovākijā,

³ UNICEF–ICDC Social Monitor Report 2004. Florence: ICDC, 9. lpp.

⁴ Trūcīgajiem bērniem bieži vien nākas strādāt, lai samaksātu par izglītību. Visā pasaulē tikai 10% no strādājošajiem bērniem vecumā no 5 līdz 14 gadiem apmeklē arī skolu. Pasaules darba organizācija, 2003.

piemēram, 63% no pamatskolu nepabeigušajiem bērniem nākuši no ģimenēm ar četriem vai vairāk bērniem; savukārt 97% šo ģimeņu ienākumi ir mazāki par 500 eiro mēnesī. Latvijas ziņojums neietver nabadzību to faktoru skaitā, kas neļauj bērniem pabeigt pamatizglītību, bet vairāk pievēršas emocionālajiem aspektiem, tādiem kā pašcieņa, kaut gan ziņojumā ir minēts, ka “liela daļa iedzīvotāju (Latvijā) dzīvo smagos ekonomiskos apstākļos”. Līdzīgs uzsvars uz emocionālajiem faktoriem redzams arī Kazahstānas ziņojumā, kaut arī tur lielākajai daļai *DO* pārskatā ietvertu ģimeņu (63,8%) ienākumi nesasniedz 25 000 tengu (apmēram 150 eiro) mēnesī, un nedaudz vairāk nekā 50% no *DO* pārskatā ietvertajām ģimenēm ir trīs vai vairāk bērni.

Sasniegtās izglītības līmenis parasti ļauj prognozēt trūkumu turpmākajā dzīvē: kopumā “nepietiekami izglītotie” trūcīgo rindās ir neproporcionāli daudz pārstāvēti. Jo zemāks izglītības līmenis, jo lielāks nabadzības risks. Tomēr daudzās pārejas valstīs saikne starp nabadzību un izglītību nav tik izteikta. Nesakārtotos ekonomiskos apstākļos izglītības sasniegumi šķietami nodrošina mazas garantijas pret nabadzības risku. Protams, šis novērojums nenozīmē, ka izglītība nav svarīga: tas drīzāk norāda, ka daļa šo valstu ekonomikas darbojas nepilnīgi.

Ja runa ir par pieeju izglītībai un “izdzīvošanu” tajā, trūcīgos iedzīvotājus nelabvēlīgi ietekmē ģimenes ienākumu un valsts atbalsta bērniem samazināšanās (bērnu pabalsti, atbalsts viena vecāka ģimenēm, palīdzība bērniem ar īpašām vajadzībām, bezmaksas veselības aprūpe). Nevienlīdzību izglītības pieejamībā un iespējās to pilnībā apgūt rada ienākumu līmenis, tautība un dzīvesvieta (piemēram, decentralizācijas sekas, kad daudzas pilnvaras tiek nodotas pašvaldībām).

Visi pieejamie starptautiskie pētījumi uzsver, ka ir svarīgi nodrošināt izglītības iespējas un tās pilnu apguvi bērniem no trūcīgām ģimenēm. Galvenie iemesli to darīt ir, pirmkārt, risks, ka nabadzība tiks pārņemta no vienas paaudzes uz citu, radot pastāvīgu trūcīgu un bezdarbnieku “apakššķiru”, otrkārt, trūcīgo iedzīvotāju izslēgšana no izglītības procesa rada zaudējumus sabiedrībai un ekonomikai, un, treškārt, bērniem, kas no izglītības izstumti trūkuma dēļ, pastāv lielāks sociālo un veselības problēmu risks un risks, ka viņi atsvešināsies no pamatsabiedrības.

Likumi, kas noteic, ka **visiem** konkrētas vecuma grupas bērniem (parasti no 7 līdz 15 gadiem) jāapmeklē skola, netiek konsekventi īstenoti dažādu iemeslu dēļ, sākot ar aizspriedumiem (čigānu un ielu bērni) un līdz pat sistēmas nespējai to nodrošināt (bērni ar īpašām vajadzībām), kā arī nepieciešamībai bērnus nodarbināt ģimenes ienākumu nodrošināšanai (strādājošie bērni). Taču šie paši bērni tiek pakļauti trūkuma riskam uz visu mūžu, tāpēc valdībām jāpārskata likumi un politikas, lai nepastāvētu **nevajadzīgas** barjeras, kas neļauj bērniem īstenot tiesības uz izglītību.

Neapmierinātie

Otrs *DO* projekta pārskatos visbiežāk minētais iemesls, kāpēc bērni kavē stundas, apmeklē skolu neregulāri vai arī pārtrauc mācības vispār, ir **motivācijas trūkums**. Tas izraisa garlaicību, intereses zudumu, rada uzskatu, ka tas, ko skola piedāvā, nav svarīgs bērnu tā brīža dzīvei un nākotnes plāniem. Neapmierinātība visvairāk izplatīta pusaudžu zēnu vidū, kurus spēcīgi saista dzīve ārpus skolas un kuri jūt lielu nepieciešamību pelnīt naudu. Bet, kā redzams no Latvijas pētījuma, neapmierinātība var sākties jau pamatskolas laikā, apmēram no ceturtās klases, un sasniegt kulmināciju 9. klases pirmajos 6 mēnešos.

Nesen veiktie *OECD* pētījumi par piecpadsmitgadīgo skolēnu attieksmi pret skolu ir apstiprinājuši uzskatu, ka tā ļoti lielā mērā nosaka skolēnu palikšanu skolā.⁵ Tika izmantoti divi indikatori – cik lielā mērā skolēni jūtas piederīgi skolas kolektīvam un piedalīšanās skolas dzīvē. 20 valstīs no 28 *OECD* valstīm, kas piedalījās projektā *PISA* 2000, vairāk nekā ceturtā daļa skolēnu apgalvo, ka “skola ir tā vieta, kur viņi nevēlas atrasties”. Beļģijā, Kanādā, Francijā, Ungārijā, Itālijā un Savienotajās Valstīs šis procents attiecīgi bija robežās no 35 līdz 42%. Gandrīz pusē valstu lielākā daļa skolēnu piekrīt vai izteikti piekrīt, ka “skola ir vieta, kur viņiem ir garlaicīgi”.⁶ Negatīva attieksme pret skolu var izraisīt graužošu uzvedību, sliktu apmeklētību, zemu sekmju līmeni un lēmumu pārtraukt mācības. Bet, no otras puses, pētījums rāda, ka, ja skolēni iesaistās skolas darbā vai ārpusklases nodarbībās un izveido ciešas saiknes ar citiem skolēniem un skolotājiem, pastāv lielā varbūtība, ka viņiem mācībās veiksies labi un ka tie pabeigs obligāto izglītību.

Lai skolēni būtu motivēti, tiem vajadzīgs dzenulis, iedvesma, stimulš un entuziasms. Viņiem nepieciešama arī virzība, mērķtiecība, pašcieņa un sajūta, ka tie dara kaut ko noderīgu. Vai skola un mācību stundas to nespēj nodrošināt? Īpaši svarīgs ir jautājums, vai ierastā reakcija – riska bērnu sodīšana, nevis stimulēšana – var panākt, lai tie mācītos labāk?

Daudzi no tiem, kas tika intervēti *DO* projekta pārskata ietvaros, minēja, ka skolotājiem ir negatīva, nosodoša un represīva attieksme pret tiem skolēniem, kas slikti mācās un neapmeklē skolu. Šāda attieksme neapšaubāmi ir neproduktīva. Jo bargāka ir skolas reakcija (piemēram, bērni tiek ievietoti “mazgadīgo noziedznieku” iestādēs, viņu uzvedība tiek klasificēta kā “anomālija”, vai arī viņi tiek aizvesti no ģimenēm), **jo mazāk izredžu atrast bērniem motivāciju un jo vairāk iespēju**, ka cietīs viņu pašcieņa un tie jutīsies aizvainoti un atsvešināsies.

Skolas apmeklējuma emocionālajiem aspektiem tiek pievērsta liela vērība *DO* projekta pārskata intervijās, bet maz uzmanības likumdošanā, noteikumos un skolu politikā attiecībā uz

⁵ Sk. *OECD Student Engagement at School: A Sense of Belonging and Participation* (2003); sk. arī *OECD Knowledge and Skills for Life*, 2001; un *OECD Education at a Glance*, 2004.

⁶ Sk. datus www.pisa.oecd.org

stundu kavētājiem un tiem, kas pamet skolu. Viņu jūtām, centieniem vai pašcieņas izpratnei netiek pievērsta uzmanība: bet tieši šie emocionālie aspekti nosaka, vai bērns paliek skolā pēc 13–14 gadu vecuma. Ir svarīgi, lai skolu sistēma, skolu direktori, skolotāju apmācību programmas un paši skolotāji kritiski izvērtētu savu rīcību, noteikumus un īpaši – savu negatīvo attieksmi pret riska skolēniem, lai neviens bērns netiktu “izstumts” no izglītības vieniņi skolas ērtību dēļ.

Taču **skolēnu** izstumšana, ja tie palaikam kavē stundas, neregulāri apmeklē skolu vai to pamet, ir nopietna problēma, un daļa “vainas” gulstas uz viņiem pašiem un to ģimenēm. *DO* projekta pārskats parādīja, – ja pastāv laba saziņa starp skolu, skolotājiem, vecākiem un skolēniem, potenciālās skolas apmeklējuma problēmas var tikt identificētas agrīnā stadijā un tikt atrisinātas uz uzticības un sadarbības pamata starp visām ieinteresētajām pusēm. Agrīna diagnoze un atbalsts ir pamatu pamats.

Nozudušie

Šie bērni vienmēr ir grūti sameklējami, un vēl grūtāk ir nodrošināt viņu tiesības uz izglītību.

Pirmkārt, tie ir bērni, kas vispār nav iestājušies skolā. Pat labākajās valstīs, kurās tika veikts pārskats, vairāk nekā 5% no *ISCED* 1 (pamatizglītības) vecuma grupas bērniem neatrodas skolā. Tur, kur ir liels skaits bēgļu bērnu, valsts iekšienē pārvietotu personu, klaiņojošu bērnu vai bērnu ar īpašām vajadzībām attālās apdzīvotās vietās, šis procents mēdz būt daudz lielāks. Turklāt, sociāli ekonomiskās pārmaiņas valstī var ietekmēt sākotnēji skolā reģistrēto skolēnu skaitu; Mongolijā, piemēram, *UNESCO* skaitļi apliecina, ka 2002./2003. gadā tikai 79% no *ISCED* 1 grupas bērniem atradās skolā, kaut gan iepriekš Mongolijā ir bijuši lieliski sākotnēji skolā reģistrēto skolēnu rādītāji.

Otrkārt, ir bērni, kuri kaut kādu iemeslu dēļ **“pazūd” no skolu sistēmas**. Viens no iemesliem, kas tiek minēts *DO* projekta pārskatos, ir lielāka ģimeņu mobilitāte, jo migrācija valsts iekšienē šobrīd tiek mazāk kontrolēta. Ģimenes pārceļas, neinformējot par to pašvaldību; pašvaldības un skolas nepārsūta skolēna dokumentus, un sistēma zaudē iespēju izsekot bērnam. Tas varētu arī nenozīmēt, ka bērns vispār vairs nemācās; vietās, kur iespējama apmācība mājās un pastāv mācekļu (amata) programmas, bērni un jaunieši varbūt turpina mācīties, bet statistiski tie ir “nozuduši”.⁷

Treškārt, daži no *DO* pārskatiem rāda augošu tendenci skolās manipulēt ar reģistrēto un skolu apmeklējušo skolēnu skaitu, skolas patur bērnus uzskaitē, kaut gan patiesībā tie skolu

⁷ Lielbritānijā Izglītības standartu birojs (*Ofstead*) 2004. gada decembrī ziņoja, ka vismaz 10 000 jauniešu ir pazuduši no sistēmas redzesloka – daži no tiem tikuši izraidīti vai izslēgti no skolas, neapsekojot viņu turpmākās gaitas, bet citi pārcēlušies, un viņu lietas nozaudētas.

neapmeklē. Tādēļ šie skolēni nenonāk skolu nepabeigušo bērnu skaitā, un to “nozušana” tiek noslēpta. Tādējādi skola var turpināt pieprasīt finansējumu, kas tiek piešķirts pēc skolēnu skaita, kā arī noslēpt skolas apmeklēšanas problēmas. Arī skolotāja darbs mēdz būt atkarīgs no “oficiāli”, nevis faktiski reģistrēto skolēnu skaita, ja pastāv nosacījums par minimālo skolēnu skaitu klasē (piemēram, “klasē jābūt vismaz 20 skolēniem, lai varētu tikt algots skolotājs”). Īpaši vidusskolām raksturīgi, ka klasē ir tikai 2/3 vai puse jauniešu, pārējie, pēc skolotāja vārdiem, ir “slimi” vai atrodas “citā klasē”.

Labākas un stingrākas administratīvās procedūras var atrisināt lielāko daļu šo problēmu, izņemot, droši vien, pirmo grupu, proti, tos, kuri vispār nav iestājušies skolā. Šajā jomā agrīna problēmu apzināšana, piemēram, ar mātes un bērna veselības aprūpes programmu palīdzību, ar sociālu un finansiālu atbalstu trūcīgajām ģimenēm un vientuļajiem vecākiem, ar bērna piekļūvi izglītībai agrīnā posmā – tas viss ļauj identificēt riska bērnus un nodrošināt viņu saskarsmi ar skolu sistēmu. Gaidīt, kad šie bērni parādīsies pie skolu durvīm 6 vai 7 gadu vecumā, ir daudz par vēlu.

SECINĀJUMU KOPSAVILKUMS, KOPĪGAIS UN ATŠĶIRĪGAIS

Dati

No *DO* projekta pārskatiem, kā arī no starptautiskajiem avotiem, var izdarīt vispārīgu secinājumu, ka nav pilnīgi ticamu salīdzināmu datu par tiem, kas neapmeklē skolu un to nepabeidz. Līdzīgs netiek salīdzināts ar līdzīgo, dati netiek vākti vienādā veidā un līdzīgos skolu kalendāra laikos; turklāt jēdzieni “skolas neapmeklēšana” un “pamatizglītību nepabeigušie” tiek atšķirīgi definēti ne tikai dažādās valstīs, bet arī vienas valsts ietvaros, jo datus vāc dažādas aģentūras. Tādējādi ir bezjēdzīgi izlikties, ka iespējams izdarīt ticamus starpnacionālus salīdzinājumus, ja statistikas pamati nav pārliecinoši. Tomēr *DO* projekta veiktie pētījumi uzdod dažus sarežģītus jautājumus, kurus valdībām nevajadzētu ignorēt.

“Statistiskās informācijas politika”, iespējams, ir lielākais šķērslis, kas neļauj iegūt precīzu problēmu kopainu, īpaši tad, ja pastāv “pelšanas” attieksme vai arī ja skolu finansējums mēdz būt atkarīgs no reģistrēto skolēnu skaita, nevis no skolu apmeklējušo skaita. Šis ir svarīgs politikas jautājums, kurš valdībām un likumdevējiem rūpīgi jāizpēta ne tikai šauri, obligātās izglītības un skolu apmeklēšanas kontekstā, bet plašākā bērna labklājības un sabiedrības nākotnes izredžu kontekstā.

Pašā sistēmā pastāv bremzējoši faktori, kas neļauj rūpīgi pārbaudīt un uzlabot skolu apmeklētību. Skolu budžeti mēdz būt atkarīgi no reģistrēto skolēnu skaita; skolotāju darbs var tikt apdraudēts, ja skolēnu skaits klasē ir mazāks par normu; un skolas prestižs varas institūciju acīs var tikt iedragāts, ja skolu neapmeklē liels skolēnu skaits vai arī tie vispār pamet skolu.

Kopīgie faktori

Lai arī nav pilna apjoma ticamu datu, tomēr iezīmējas dažas kopīgas tēmas, – gan *DO* projekta pētījumos, gan arī starptautiskajos avotos par pamatizglītību nepabeigušajiem skolēniem, kaut arī dažādajiem faktoriem ir nedaudz atšķirīga loma *DO* projekta pārskatos.

Visizplatītākais faktors, kas nosaka, vai bērns atrodas skolā, ir **ģimenes nabadzība**. Otrs ir skolēna **motivācijas trūkums** (intereses trūkums), īpaši pusaugu zēnu vidū.

Citi faktori:

- nepieciešamība strādāt vai palīdzēt mājās;
- liels attālums līdz skolai/nav transporta;
- ģimenes pārceļšanās vai emigrācija;
- veselība (skolēna vai vecāku);
- sliktas sekmes mācībās;
- draugu ietekme, kas paši neapmeklē stundas vai pametuši skolu;
- skolas biedri regulāri piekauj (īpaši tas attiecas uz čigānu bērniem);
- skolotāja vai skolas nelaipna attieksme;
- uzskats, ka skolas izglītībai ir negatīva ietekme uz darba meklējumiem un naudas pelnīšanu.

DO projekta pārskati identificē arī priekšnosacījumus vai riska faktorus, kas var palielināt iespēju, ka bērns galu galā varētu pārtraukt pamatizglītības apguvi. Visizplatītākie faktori ir šādi:

- neregulāra skolas apmeklēšana un stundu kavēšana neattaisnotu iemeslu dēļ;
- sliktas sekmes mācībās vai izkrišana eksāmenā;
- prasība atkārtot mācības tajā pašā klasē, īpaši tad, ja tas notiek vairāk nekā vienu reizi;
- problēmas bērna ģimenē (vecāku šķiršanās, alkoholisms, vecāku atbalsta trūkums utt.) vai citi ģimenes faktori, tādi kā agrīna laulība (īpaši meitenēm), vai arī bērns dzīvo pie citiem radniekiem vai kaimiņiem, jo vecāki strādā ārzemēs.

Juridiskie piespiedu līdzekļi

Paliek spēkā jautājums “Piespiedu līdzekļi vai kas cits?”. Obligātā izglītība lielākoties prasa tikai skolas apmeklēšanu, un, tā kā skolas apmeklējums pats par sevi nenozīmē mācības vai izglītību, šie likumi piešķir visai nereālu nozīmi tam, ka “bērns ir skolā”, un tādējādi “skolas apmeklēšanas kvantitāte”, kas bieži vien tiek dēvēta par “atsēdēšanas laiku” (*seat-time*), tiek jaukta ar izglītības kvalitāti. Patiesi, faktiskais vai šķietamais kvalitātes trūkums ir viens no pamatiemesliem, kāpēc vecāki izņem bērnus no skolas vai kāpēc bērni paši nolemj izstāties.

Turklāt likumi par obligāto izglītību paši par sevi nenodrošina, ka konkrētā vecuma bērni patiešām atrodas skolā. Visi *DO* projekta pašreizējie pētījuma pārskati rāda, ka ir liels skaits bērnu, kas vispār nekad nav iestājušies skolā, skolu apmeklē neregulāri vai pamet to pirms obligātās izglītības iegūšanas. Starptautiskā pieredze liecina par to pašu. Acīmredzot likums nav noteicošais prakses pamatfaktors, pastāv lielas atšķirības starp to, ko prasa likumi (un starptautiskās Cilvēktiesību un Bērnu tiesību konvencijas), un bērnu ikdienas realitāti.⁸

⁸ Sk. Katarina Tomaševski. “Globalizing What: Education as a Human Right or as a Traded Service?”, 2005, p. 15.

Kvalitāte⁹

Skolas kvalitāte ir būtiski svarīga – vispārīgi tā tiek definēta kā satura, mācīšanas, klases apstākļu izcilība un tās nozīmīgums bērna nākotnes izredzēs. Ja jauniešu nenodarbinātības līmenis ir augsts, ja paši jaunieši dzīvo ģimenēs, kur nevienam nav darba, un ja izredzes izlauzties no nabadzības slazdiem liekas visai nelielas, skolas apmeklēšanas “motivācija” būs zema.

Skolas “klimats” arī ir svarīgs faktors. Skolotāja negatīva attieksme, it īpaši pret bērniem, kam grūti veicas mācībās un kas nāk no nelabvēlīgas vides, ir iemesls, kuru bieži min pamatizglītību nepabeigušie un to vecāki, skaidrojot, kāpēc bērni nepaliek skolā. Dažās valstīs bērnu fiziska sodīšana skolās tiek uzskatīta par normālu praksi, un bērnus (īpaši “problematiskos”) skolotāji bieži fiziski soda (vai mums ir pietiekami daudz pierādījumu?), kaut arī oficiāli tas nav atļauts. Turklāt etnisko minoritāšu ģimenes, to skaitā arī čigānu ģimenes, uzskata, ka viņu bērnus izvēlas par nelabvēlīgas attieksmes mērķi ne tikai skolotāji, bet arī citas vietējās sabiedrības ģimenes un pat policija. Ja bērni jūt, ka nav vēlami, cieš viņu pašcieņa, un tie drīz vien kļūst neapmierināti. Tas savukārt rada problēmas, kas ir par iemeslu sliktām sekmēm, sliktai skolas apmeklētībai un tās pamešanai.

Izstāšanās un izstumšana

DO projekta pārskatos pārsteidz tas, ka skolas un skolotāji neuzskata, ka tie paši rada tādus apstākļus vai nosaka tādas prasības, kas “izstumj” nelabvēlīgos vai nesekmīgos skolēnus. Skolām un skolu sistēmām ir jāsaprot, ka arī tām nepieciešams mainīties, lai panāktu, ka visi bērni iegūst izglītības līmeni, ko prasa likums un starptautiskie līgumi, tādi kā ANO Bērnu tiesību konvencija.

Pamatskolās tomēr pastāv nopietnas problēmas ar skolēniem, kas nepabeidz šo izglītību. Albānijā, piemēram, citē *UNICEF* ziņojumu (2000), saskaņā ar kuru tikai 82% no pirmajā klasē reģistrētajiem skolēniem paliek skolā līdz 5. klasei, un Albānijas pētījums (1996) sniedz aplēses, ka tajā laikā vairāk nekā 35% Albānijas skolēnu vecuma grupā no 10 līdz 14 gadiem pametuši skolu ģimenes nabadzības dēļ, bet 20% – skolas sliktās kvalitātes dēļ. Latvija ziņo, ka vilšanās un pašcieņas trūkums ietekmē skolas apmeklēšanu jau 4. klasē, skolas apmeklētība pasliktinās līdz 6. klasei un sasniedz augstāko līmeni 9. klases pirmajos 6 mēnešos.

Motivācija

Visi *DO* projekta pārskati secina, ka “motivācijas” trūkums ir svarīgs faktors, un tas ir par iemeslu neregulārai skolas apmeklēšanai, sliktām sekmēm un skolas pamešanai. Bet paliek spēkā jautājums: kāpēc motivācija tik strauji krītas ap 6.–7. klasi? Vai sistēmā pastāv kādas

⁹ Detalizētu izglītības kvalitātes izpēti sk. Education for All Monitoring Report 2005: The Quality Imperative <http://portal.unesco.org/education/en>

nevajadzīgas barjeras (testi, mācību programmas pārslogotība), kas mazina skolēnu motivāciju un mācīties gribu? Vai arī pastāv faktoru kopums, ieskaitot fizioloģiskās un psiholoģiskās izmaiņas, kad skolēni sasniedz pusaudžu vecumu?

Dzinulis, iedvesma, stimuls un entuziasms ir dažas no motivācijas sastāvdaļām. Arī spars, mērķtiecība, pašcieņa un apziņa, ka tiek darīts kaut kas svarīgs. Vai klasē un stundu laikā tas viss netiek nodrošināts? Un vai nav īpaši vainojama attieksme, kas paredz sodīt bērnus, nevis stimulēt viņus uzlabot savas sekmes? Ja sabiedrībai ir tiesības ar likuma palīdzību piespiest bērnus iegūt izglītību, tad tai ir arī pienākums nodrošināt, ka bērna brīvības ierobežojumi ir attaisnoti un pamatoti. Prasība, lai bērni zinātu savu vietu skolā un klusi nosēdētu kādu noteiktu laiku, nav “izglītība” – tas vispār neiedvesmos un nestimulēs mācīties.

Vienā no *DO* projekta pārskatiem ir minēts, ka NVO veiksmīgāk motivē skolēnus, “jo tās izmanto interaktīvas metodes”. Vai ir kāds iemesls, kāpēc skolas nevarētu darīt to pašu? Tajā pašā pētījumā minēts novērojums, ka “viena trešdaļa (intervēto bērnu) negrasās uzlabot savas sekmes, bet 42,5% nav pārliecināti, ka skolas izglītība garantēs labāku nākotni.” Konflikti ar skolotājiem un disciplīnas pārkāpumi ir bieža parādība riska grupās; daudzi bērni arī neizjūt īpašu atbalstu mājās, un trešdaļa no tiem apgalvo, ka nekad neapspriež problēmas ar vecākiem.

Obligātās izglītības istenošana

Dažādās valstīs atbildība par skolas apmeklēšanu ir noteikta dažādi. Jo jaunāks ir bērns, jo lielāka varbūtība, ka vecāki ir juridiski atbildīgi, lai viņu bērni apmeklētu skolu regulāri un visu paredzēto laiku. Vecākie skolēni un pusaudži visdrīzāk paši pieņems lēmumus un paši var tikt sodīti. Dažkārt skolēni, kas pastāvīgi kavē stundas neattaisnotu iemeslu dēļ, var tikt iesūdzēti tiesā, un viņu vecākiem var noteikt naudas sodu vai piespriet ieslodzījuma sodu¹⁰, vai arī viņi paši var tikt norīkoti īpašās mazgadīgo pārkāpēju programmās, vai pat – kā ziņots Kazahstānas pētījumā – viņi tiek šķirti no ģimenēm un ievietoti mazgadīgo pārkāpēju aizturēšanas iestādē vai bāreņu namā.

Citos *DO* projekta pārskatos arī tiek ziņots par sodiem un represīvu attieksmi pret bērniem, kuri kaut kāda iemesla dēļ atsakās no mācībām skolā. Tiek gaidīts, lai bērns pielāgojas skolai: skolai nav pienākuma pielāgoties bērnam. Bet patiesībā skola itin bieži rada problēmas, nevis to risinājumus. Ja bērni ir spiesti uzturēties tādā skolas vidē, kur pret tiem izturas nelabvēlīgi, kur pastāv slikta attiecību kvalitāte un pati skolas vide ir neatbilstoša, tad nebūs iespējams nodrošināt efektīvu mācību procesu, un, ja bērns, kas jau ir izjutis problēmas, nonācis saskarē (piemēram) ar policiju, aizturēšanas centru vai bāreņu namu, vai tiek ievietots “nepilngadīgo pārkāpēju” skolā, viņa attieksme pret izglītību neuzlabosies.

¹⁰ Lielbritānijā 2004. un 2005. gadā kādai mātei, kas nespēja piespiest savas pusaugu meitenes apmeklēt skolu, tika noteikts naudas sods un pēc tam piespriet cietumsods, bet meitas tomēr atteicās apmeklēt skolu.

Neapšaubāmi ir vajadzīgi disciplīnas noteikumi, un jābūt arī mācību standartiem. Bet skolai var būt draudzīga, izpalīdzīga “balss”, un reizē tā var būt taisnīga un disciplinēta vieta, kur tiek nodrošināts labs mācību process.

Pētījumi apliecināja – ja pastāv laba komunikācija starp skolu, skolotājiem, ģimenēm un skolēniem, riska situācijas var tikt identificētas agrīnā stadijā, un tas dod iespējas nepieļaut, ka bērns pamet skolu. Turklāt daudziem obligātās izglītības vecuma bērniem nākas strādāt, lai uzturētu sevi vai ģimeni, tādos gadījumos ne skolu likumi, ne bērnu darba likumi netiek (vai nevar tikt?) efektīvi īstenoti. Mērķtiecīgs sociālo pabalstu nodrošinājums trūcīgajām ģimenēm būtu efektīvāks veids, kā nodrošināt skolas apmeklēšanu, nevis soda naudas vai cita veida sodi.

GALVENO DO PROJEKTA IETEIKUMU KOPSAVILKUMS

Likumdošanas institūcijas un politikas veidotāji (parlamenti un tiesas)

Starptautiskās cilvēktiesības definē izglītību kā vispārīgās cilvēktiesības. Nacionālie likumi definē izglītību kā obligātu (t. i., kā bērnu un vecāku pienākumu) un arī kā tiesības; valstīm ir tiesisks pienākums nodrošināt, lai izglītība tiktu garantēta visiem, kas savukārt nozīmē, ka nedrīkst būt nekādu barjeru izglītības iegūšanā un izglītības pabeigšanā, izglītībai jābūt vienādas kvalitātes visiem. Lielākā daļa nacionālo likumu atspoguļo šo divējādo dabu (izglītība kā pienākums un arī kā tiesības), nosakot, ka vismaz sākotnējā vai pamatizglītības skola ir gan obligāta, gan bezmaksas.

Šajā pētījumā tiek aplūkots obligātā skolas apmeklējuma jautājums un arī “monētas” otra puse: skolēni nepabeidz skolu, un skola izstumj skolēnus. Likumdevējam rodas divi galvenie jautājumi: pirmkārt, izglītībai jābūt kam vairāk nekā skolas apmeklējumu nodrošināšanai, it īpaši gadījumos, kad skolas nesniedz jauniešiem to, kas tiem vajadzīgs, un kad liels jauniešu procents (gandrīz puse) apgalvo, ka nevēloties tur atrasties; otrkārt, jānodrošina “lai izglītība – vismaz obligātajā stadijā – lietotājam būtu bez maksas. Tiešās izmaksas, piemēram, skolas nauda, maksa par mācību materiāliem, maltītēm, skolotāju algu piemaksas, ēkas uzturēšana – kļuvušas par rutīnu visā reģionā, jo sistēmai hroniski trūkst finansējuma. Tas izraisa trūcīgo bērnu ekonomisku atstumtību, ko daudzos gadījumos pasliktina likumi, kas paredz bezmaksas izglītības pieeju pastāvīgajiem iedzīvotājiem vai tiem, kam ir pastāvīgas uzturēšanās atļauja.”¹¹

Ir jāizpēta likumi un, ja nepieciešams, jāpārskata, lai tie atbilstu starptautiskajiem cilvēka (un bērna) tiesību likumiem, lai nepastāvētu nekādas juridiskas vai neformālas barjeras, kas liedz bērniem īstenot savas tiesības. Izglītības, bērnu darba un bērnu aizsardzības likumu saskaņošana arī ir prioritāte.

¹¹ 2001. gadā Horvātija ziņoja, ka pamatizglītība ir bezmaksas un obligāta, bet tikai pilsoņiem. Tiem, kam nav pilsonības, nav tiesību uz bezmaksas izglītību, un tie netiek “dokumentēti”, čigānu un bēgļu bērni var vispār neapmeklēt skolu. Sk. Katarina Tomaševski. “Globalizing What: Education as a Human Right or as a Traded Service?”, 2005.

Noteikumi un likumu piemērošanas prakse ir rūpīgi jāizpēta, lai garantētu, ka izturēšanās pret bērniem ir taisnīga un ar cieņu. *DO* pārskatos tika konstatēti vairāki nepieņemami paņēmieni, strādājot ar skolēniem, kas neapmeklē skolu vai ir no tās aizgājuši: tie ir arests, ievietošana mazgadīgo pārkāpēju iestādēs vai pat bāreņu namos. Obligātā skolas apmeklēšana būtu jāievieš pa posmiem, sākot ar vecāku, skolu un skolotāju palīdzību, un likuma vara jāpiemēro tikai tajos gadījumos, kad visi pārējie līdzekļi cietuši neveiksmi.

Izglītības ministrijas

Visas reģiona valstis ir pieņēmušas jaunus izglītības likumus kopš 20. gs. 90. gadu sākuma, lai uzsvērtu demokratizācijas procesu un izglītības nodrošināšanas elastību. Daudzi no šiem likumiem atrodas jau otrajā vai trešajā pārskatīšanas posmā, lai ņemtu vērā tādas dzīves realitātes kā dzimstības līmeni, sašaurināto skolu tīklu, pāreju no specializētās profesionālās uz vispārējo vai alternatīvo (bieži privāto) izglītības tipu. Dažu atbildības jomu decentralizācija, kad šī atbildība tiek deleģēta reģioniem vai pašvaldībām, arī ievērojami mainījusi Izglītības ministrijas pilnvaras nodrošināt, lai katra bērna tiesības uz obligāto un bezmaksas izglītību tiktu respektētas vietējā līmenī.

Rezultātā robežas starp valsts finansēto un maksas izglītību un robežas starp ministriju atbildību par visu, kā arī vietējo atbildību par dažām skolām, kļuvušas neskaidras. Bērni, īpaši tie, kas nāk no trūcīgām un nabadzīgām ģimenēm, bieži vien ir zaudētāji.¹²

Ministriņām jāatrod veids, kā saglabāt kontroli pār reģionālajām un vietējām skolām gan attiecībā uz izglītības pieejamību, gan uz tās kvalitāti.

Pētījums izceļ faktu, ka vispār nav vai arī ir maz ticamu datu par skolas neapmeklēšanu vai par tiem, kas nepabeidz pamatzglītības skolu. Daļēji tāpēc, ka definīcijas ir neskaidras vai nekonsekventas; bet daži sistēmas aspekti neļauj savākt pārlicinātos datus. Piemēram, ja skola saņem finansējumu atkarībā no skolēnu skaita, nav ieinteresēta sniegt precīzus datus. Politiskais un prestiža spiediens uz skolas vadību arī neveicina precīzu ziņu iesniegšanu. Visas valstis, kas piedalījās šajā pētījumā, atklāja pretrunīgus un ļoti atšķirīgus datus – Mongolija – atšķirība starp pamatzglītību nepabeigušo skolēnu lielāko norādīto skaitu (68 000 – starptautiskās aģentūras dati) un mazāko (12 000 – oficiālie dati) ir spilgts piemērs. Ja ministriņām nebūs skaidra priekšstata par problēmām, kas saistītas ar skolēnu aiziešanu un to “izstumšanu” no skolām, ministrijas nespēs izstrādāt efektīvas stratēģijas, lai ar to cīnītos.

Vēl grūtāk iegūt reālu ainu par to, kā pati skola “izstumj” skolēnus vai arī par citiem “izslēgšanas paņēmieniem”, piemēram, par skolu tīkla politiku, kas veicina šādu “izstumšanu”, skolas

¹² Sk., piemēram, Klugman, J. “Decentralization: A Survey from a Child Welfare Perspective.” *Innocenti Occasional Papers No. 61*. 1997, Florence: UNICEF International Child Development Centre.

naudas noteikšanu¹³, maksu par mācību grāmatām, mācību programmas pārslogotību, kas galvenokārt veidota, ņemot vērā sekmīgākos skolēnus vai tos bērnus, kas ir labāk situēti un var atļauties algot privātskolotājus, kā arī selektīvus eksāmenus, kas jau agrīnā posmā veicina skolēnu uzņemšanu specializētās vai prestižās skolās. Šie faktori lielā mērā iespaido bērna iespējas palikt skolā, bet oficiālā statistika (ja tāda pastāv) tādus bērnus neidentificē.

Vienlīdzīgs nodrošinājums visiem. Sociālās un juridiskās pārmaiņas nozīmē to, ka liela daļa ikdienas atbildības par izglītības nodrošināšanu ir pārbīdīta prom no centra. Bet ministriju rīcībā vēl arvien atrodas divi galvenie līdzekļi, lai nodrošinātu vienlīdzību: standartu noteikšana un kvalitātes pārraudzīšana. Diemžēl kvalitātes nodrošinājumam vajadzīgi ticami dati, zināšanas, apmācīti cilvēki un nauda: reģionā tā visa pietrūkst.

Izpētīt izglītības politiku un praksi, lai izskaustu iespējamus “izstumšanas” avotus. Kā piemēri minami nevajadzīgi atlasē eksāmeni, “smagas” mācību programmas, kas pārāk lielu uzsvāru liek uz labākajiem skolēniem, atkārtotas mācības tajā pašā klasē, formāli vai neformāli maksājumi, saistot skolēnu sniegumu ar skolotāju atalgojumu, negatīva attieksme pret skolēniem, kam gausāk padodas mācības, pret minoritāšu bērniem, bērniem ar fiziskiem trūkumiem, utt.

Pilnvarot inspekcijas un vietējās izglītības valdes savākt precīzus datus. Ministrijas var izveidot regulāras un ticamas datu vākšanas sistēmas un izstrādāt ticamus, uzticamus veidus, kā novērtēt skolēnu zināšanu līmeni gan nacionālā, gan starptautiskā mērogā, lai garantētu, ka skolu nepabeidz neviens bērns, kam nebūtu pamatkompetences, lai varētu dzīvot piedienīgu dzīvi.

Jāizveido alternatīvās un otrās iespējas izglītības izredzes tiem jauniešiem, kuri kaut kāda iemesla dēļ ar grūtībām mācās skolā vai ir jau no tās izstājušies. Pastāv virkne labu piemēru, daudzus no tiem vada NVO, bet to finansējums bieži vien ir nepietiekams un nenoteikts ilgākā laika posmā. Sistemātiskāka valsts finansēta pieeja, veidojot nelielus, vietējās kopienās balstītus jauniešu centrus vai centrus pamatskolu nepabeigušajiem, nepilna laika skolas vai vakarskolas, darba skolas un mācekļu apmācību programmas ne tikai skubinātu no skolām izkritušo jauniešu atgriešanos izglītībā, bet palīdzētu identificēt riskam pakļautos bērnus un neļautu tiem pilnīgi aiziet no izglītības sistēmas.

Municipalitātes, pašvaldības

Cieša sadarbība ar skolām. Atkarībā no savām pilnvarām pašvaldībām nepieciešams nodrošināt, lai obligātā skolas vecuma bērni apmeklētu skolu, pašvaldībām būtu jāsniedz

¹³ Sk., piemēram, tā saukto “Meat Requirement” (gaļas prasību) (1996–2000) Mongolijā. Lai saglabātu kopmītnes, vecākiem mācību gada laikā bija jānodod tām 70 kg gaļas (2–3 aitas) uz katru skolēnu. Daudzas ģimenes, kas nodarbojās ar lopkopību, to nevarēja atļauties, un, kaut arī prasība 2000. gadā tika atcelta, daudzi bērni līdz tam laikam jau bija zaudējuši vairākus skolas gadus un šobrīd ir maz izredžu, ka tie atgriezīsies skolā.

skolām precīza, savlaicīga informācija par bērniem, kuri būs sasnieguši skolas vecumu līdz nākamā mācību gada sākumam, lai skolas varētu pārbaudīt, vai šie bērni patiešām reģistrējušies skolā.

Pārraudzīt ne tikai reģistrēšanos skolā, bet veikt (ikdienas) apmeklējumu. Pašvaldībām – un, ja nepieciešams, piesaistot sociālos darbiniekus vai citus vietējās sabiedrības dienestus, kas nodarbojas ar ģimenes un bērnu jautājumiem, – būtu bieži jāpārbauda faktiskais skolas apmeklējums, it īpaši neaizsargātās grupas, kā strādnieku bērni, bērni ar īpašām vajadzībām, minoritāšu un čigānu bērni, un bērni, kas dzīvo bez vecāku gādības. Īpaši tad, ja skolas saņem finansējumu atkarībā no skolēnu skaita, skolu direktoriem pastāv stimuls neziņot par bērniem, kas neapmeklē skolu, un tiem, kas nepabeidz pamatizglītību, jo tas varētu nozīmēt naudas zaudēšanu. Lielākajā daļā *DO* projektu tika konstatēts, ka par visiem neattaisnotajiem skolas kavējumiem netiek ziņots, reizēm tādēļ, ka nepastāv politika, kā kontrolēt apmeklētību, reizēm tas vienkārši netiek darīts, bet dažkārt netiek ziņots politiska spiediena un prestiža apdraudējuma dēļ.

Iesaistīt policiju vai mazgadīgo tiesas tikai kā pēdējo līdzekli, ja vispār tas tiek darīts. Soda pasākumu piemērošana bieži vien situāciju padara vēl smagāku, it sevišķi, ja tie vērsti pret pašiem bērniem vai ģimenēm, kuru ekonomiskie vai sociālie dzīves apstākļi jau tāpat ir sarežģīti.¹⁴ Konkrēti runājot, skolēni, kas neapmeklē skolu, nebūtu jātiesā tiesās, jānosūta no ģimenes un jāievieto mazgadīgo pārkāpēju iestādēs vai citā veidā jāatņem ģimenei, ja nepastāv nepārvarams iemesls to darīt, piemēram, ja mājās valda neiecietība vai vardarbība. Sociālo darbinieku vai citu atbalsta mehānismu **iesaistīšanās agrīnā stadijā** ir daudz efektīvāks veids, kā nodrošināt skolas apmeklēšanu. Latvijā, piemēram, skolās, kurās ir sociālais pedagogs (un varbūt arī skolas psihologs), ir daudz labāka apmeklētība nekā skolās, kurās šādu speciālistu nav.

Skolu direktori un vecākie administratori

Tieši skolas līmenī iespējams daudz ko mainīt. Spēcīga vadība, rūpes par katru bērnu un savlaicīga palīdzība riska bērniem ir izšķiroši svarīgi faktori, lai panāktu skolēnu un skolas beidzēju augstu noturības līmeni. **Agrīnā posma brīdinājuma sistēma**, kas ļauj ātri apzināt tos jauniešus, kam ir grūtības ar mācībām, kuru uzvedībā vērojamas sākotnējās neapmierinātības pazīmes ar skolu, piemēram, neregulāra stundu apmeklēšana, konflikti ar skolo-tājiem vai nepatīkšanas mājās, ir visveiksmīgākais līdzeklis. Gaidīšana, kad skolēnam jau radušās nopietnas problēmas, kad tas jau izlaidīs ievērojamu daļu skolas mācību vai izkritīs eksāmenā, vai atkārtoti mācās tajā pašā klasē, reti kad dod efektīvus rezultātus.

¹⁴ Slovēnijā bērna pabalsta izmaksāšana var tikt apturēta, ja tas neattaisnoti kavējis skolu vairāk nekā 15 stundas mēnesī. Tas var būt veiksmīgs līdzeklis, ja skolas neapmeklēšanas iemesls ir apzinības vai disciplīnas trūkums, bet, ja iemesls ir ģimenes ļoti trūcīgie apstākļi un nepieciešamība strādāt, bērna pabalsta neizmaksāšana var nopietni kaitēt visai ģimenei – arī pārējiem bērniem.

Jāizveido pārbaudes sistēma, kad skolotāji pārbauda visus, kas ieradušies skolā (vai maiņā). Pēc tam skolotāji var paziņot direktoram par tiem, kas nav ieradušies, lai varētu nekavējoties pārbaudīt neierašanās iemeslus gan paša kavētāja drošības, gan apmeklējuma reģistrācijas dēļ.

Jāsazinās ar skolēna ģimeni un jāturpina pārbaudes, piemēram, ar sociālā pedagoga vai cita skolas darbinieka palīdzību. Jāveicina cieša sadarbība starp ģimeni, skolu un iesaistītajiem skolotājiem.

Jāstrādā ar riska skolēnu pozitīvā, iedrošinošā veidā, lai noteiktu, kādi ir neregulārā apmeklējuma cēloņi, un jāmeklē ceļi, kā izvairīties no problēmām nākotnē. Piemēram, ja skolas uzdevumi skolēnam ir pārāk grūti, jāorganizē korektīvā palīdzība vai speciālā apmācība, kamēr skolēns panācis pārējos. Ja galvenais iemesls ir konflikts ar skolotāju vai citiem skolēniem, jāatrod, pārrunās ar iesaistītajām pusēm vai ar katru atsevišķi kā atrisināt problēmas.

Jāpalīdz skolotājiem radīt labvēlīgu un draudzīgu atmosfēru skolā un jāmeģina veicināt ārpusklases klubu un pasākumu organizēšanu, jo tas patīk jauniešiem. Pētījumi liecina, ka skolēni, kas jūt savu piederību un līdzdarbojas skolas dzīvē, daudz retāk atsvešinās un nepārtrauc mācības.

Skolotāji

Apzinieties, ieklausieties un radiet **pozitīvu, iecietīgu un iedrošinošu attieksmi** pret riska bērniem. Skolēni, kam ir sliktas sekmes, nekad nedrīkst tikt izsmieti vai apsaukti; skolotājiem jāsaprot, ka viņu darba pienākums ir nevis "izvēlēties labākos", bet nodrošināt kvalitatīvu izglītību visiem.

Ļoti uzmanīgi (īpaši sākuma klasēs) pielāgojiet savas stundas tā, lai bērni, kuriem **valoda, kādā tie runā mājās**, atšķiras no mācību valodas, nejustos sliktākā stāvoklī un viņiem netiktu dotas iesaukas.

Neizdariet priekšlaicīgus pieņēmumus par spējām mācībās vai par profesionālo izvēli: katra bērna mācību temps ir atšķirīgs, un visiem ceļiem pēc iespējas ilgāk jāpaliek atvērtiem.

Skolotājs rūpīgi seko skolēniem, kam ir grūtību pazīmes: uzmanības trūkums klasē, neregulāra stundu apmeklētība, sliktas sekmes, uzvedības problēmas, izvairīšanās piedalīties dažādās aktivitātēs un iet uz spēļu laukumu. Tās visas ir brīdinājuma zīmes, uz kurām jāreaģē to agrīnā stadijā.

Nepārslogojiet skolēnus ar vienveidīgiem mājas darbiem, it īpaši, ja to izpildei mājās vajadzīgi kādi resursi. Esiet elastīgi, ļaujiet skolēniem izpildīt iepriekš neizdarītos darbus, vai sniedziet īpašu palīdzību, ja skolēns ar grūtībām tiek līdz mācību vielai.

Lietojiet klasē biežu, mērķtiecīgu, **diagnosticējošu** vērtējumu, kam seko tūlītēja, ar atzīmi nevērtēta atgriezeniskā saite, lai pārliecinātos, ka neviens skolēns nav atpalicis vienas apguvē; **neizmantojiet** snieguma novērtējumu ar atzīmi, lai sodītu problemātiska skolēna uzvedību.

Vecāki un ģimene

Kopā ar administratoriem, skolu pedagogiem/psihologiem vecāki var atbalstīt savus bērnus, lai tie paliktu skolā:

- palīdzot (vai organizējot palīdzību) bērniem veikt iekavēto darbu, nosūtot tos uz īpašām programmām vai pārceļot uz citu skolu, ja problēmas rada attiecības skolā;
- pārrunājot ar bērnu personiskās problēmas un nepieciešamības gadījumā organizējot profesionālu palīdzību;
- palīdzot plānot darbu un pienākumus ģimenē, lai pietiktu laika apmeklēt skolu un izpildīt mājas darbus;
- palīdzot saprast, ka šobrīd izdarītā izvēle (piemēram, stundu neattaisnota kavēšana vai slikta uzvedība skolā, atpaliķšana mācībās vai skolas pamešana) var nopietni ietekmēt skolēnu nākotnes dzīvi;
- ja viss pārējais nelīdz, palīdzot bērniem atrast izglītības iespējas ārpus skolas vai alternatīvu izglītību, lai tie turpinātu mācīties šajā programmā līdz tās pabeigšanai.

Skolēni

Jāciena likums un jāizturas ar cieņu pret citiem. Skolēniem jāzina ne tikai, kādas ir viņu tiesības, bet arī, kāda ir viņu atbildība par skolas apmeklēšanu, uzvedību un mācībām skolā.

Nedrīkst iekaušēt, noniecināt vai izsmiet citus skolēnus vai jebkuru citu ģimenes locekli. Ja piekaušana notiek spēļu laukumā vai skolā, par to jāziņo skolotājam, nebaudoties no apvainojumiem.

Jācenšas būt draudzīgiem, atvērtiem un pieņemt bērnus, kam ir atšķirīga izcelsme, arī tos, kam ir kāda invaliditāte, grūtības vienas apguvē, kuri runā citā valodā vai pieder citai ticībai.

Pašiem jāuzņemas atbildība par mācībām un jālūdz palīdzība, ja tā ir vajadzīga. Jānodod mājas darbi laikā un jāņem vērā skolotāja komentāri. Ja pastāv kādas problēmas, tās jāapspriež ar vecākiem vai citiem atbildīgiem pieaugušajiem, kas spēj palīdzēt.

Aktīvi jā piedalās skolas dzīvē (piemēram, skolas klubos, diskusiju klubos, skolēnu avīzē vai skolēnu pašpārvaldē), jādara zināmas skolēnu intereses skolotājiem un skolu direktoriem. Dažās skolās ir skolēnu pārstāvji pārvaldes institūcijās vai direktora konsultatīvajās komitejās.

ATSEVIŠĶU VALSTU GALVENIE SECINĀJUMI UN IETEIKUMI

ALBĀNIJA

Galvenie secinājumi

Šajā pārskatā galvenā uzmanība pievērsta bērnu skolas pieredzes emocionālajiem aspektiem. Piemēram, anketās tiek uzdoti jautājumi, vai bērniem patīk skola, vai tie saprotas ar skolotājiem un skolas biedriem, vai jūtas pārliecināti par sevi, vai uzskata, ka var apspriest problēmas ar vecākiem.

Tāpat kā citās valstīs, pastāv atšķirības starp oficiālajiem skaitļiem par bērniem, kas nav beiguši pamatizglītību (1,8% – 2003. gadā), un faktisko (novēroto) skolu nepabeigušo skaitu, un to skolēnu skaitu, kas neapmeklē skolu; tomēr precīzi jaunākie dati nebija iegūstami.

Skolēni visbiežāk neapmeklēja skolu un visvairāk to pameta politisko apvērsumu laikā, piemēram, 1991.–1992. gadā un pēc tam – 1997. gadā. Šajā laikā daudzas skolas nedarbojās vandalisma, laupīšanas vai pilnīga resursu trūkuma dēļ, tāpēc tādi jēdzieni kā “skolas neapmeklēšana” un pat “pamatskolu nepabeigušie skolēni” kļuva bezjēdzīgi. Vienkārši nebija skolas, kurā mācīties.

Pārskatā tiek secināts, ka galvenie riska faktori ir pašapziņas trūkums, neveiklības sajūta skolā, konflikti ar skolotājiem un skolas biedriem, “nelabvēlīga” draudzība ar tiem, kas jau pametuši skolu. Papildus tam spēcīga ietekme ir arī ģimenes sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem, kā arī nepieciešamība (vai paša bērna vēlme) pelnīt naudu.

Daudzos gadījumos vecāki izteicās, ka neatbalsta bērna aiziešanu no skolas, kaut arī daži bērni apgalvoja pretējo.

Šķiet, ka “slikta uzvedība” albāņu skolās nav svarīgs faktors, gan runājot par skolas pamešanu, gan arī “izstumšanu” no tās, izņemot atsevišķus ekstremālus gadījumus, kad uzvedība

stundās bijusi vardarbīga un nevaldāma. Narkotikas un ieroči tiek minēti ļoti reti vai vispār nemaz netiek pieminēti. Pamatizglītību nepabeigušie bērni smēķē vairāk nekā tie, kas turpina mācīties, un daudzi no bērniem, saskaņā ar *UNICEF* 2000. gada pētījumu – vairāk nekā 30%, strādā, lai nopelnītu naudu.

Skolotāji min motivācijas trūkumu, bērni – intereses trūkumu par skolas darbiem, kā arī šaubas, vai palikšana skolā palielinās viņu nākotnes izredzes. (Tie, kas nepamet skolu, ir 3,5 reizes vairāk pārliecināti, ka izglītība tiem dzīve nodrošinās labākas izredzes, nekā pamatizglītību nepabeigušie.)

Galvenie ieteikumi

Jāpaaugrina nabadzības samazināšanas stratēģijas, īpaši trūcīgajos rajonos.

Jāuzlabo datu iegūšanas metodes un to kvalitāte un jānodrošina, lai šos datus izmantotu politikas veidotāji un likumdevēji.

Jāpalielina sapratne par pamatizglītību nepabeigušo bērnu problēmu un jāformulē politika, kas pievēršas agrīnai riska bērnu identifikācijai un palīdzības sniegšanai.

Jāatklāj nevajadzīgās barjeras, kas ietekmē bērna pašcieņu, tādas kā atkārtotas mācības tajā pašā klasē, grupēšana/nodalīšana (piemēram, mazāk sekmīgo bērnu apvienošana atsevišķā grupā) vai atzīmju kā soda veida izmantošana (vai atzinības izteikšana) par uzvedību.

Nepieciešams palīdzēt skolotājiem, lai radītu pozitīvu un iedrošinošu noskaņu klasēs un saprastu, kādas ir agrīnās pazīmes, kas liecina, ka bērnam ir grūtības mācībās.

Jāuzlabo saziņa starp skolu direktoriem, skolotājiem, vecākiem un skolēniem, lai veicinātu problēmu identifikāciju agrīnā stadijā un sniegtu tūlītēju atbalstu, kad tas nepieciešams.

KAZAHSTĀNA

Galvenie secinājumi

Pamatizglītību nepabeigušie skolēni ir slēpta problēma: oficiālais skolu nepabeigušo līmenis (*Vseobuch*) ir 0,2%, bet faktiskais ir daudz augstāks – pēc NVO un starptautisko aģentūru aplēsēm.

Kopš Kazahstānas neatkarības iegūšanas parādījušās jaunas “riskā” bērnu grupas: ielu bērni, bērni no nabadzīgām un citāda veida nelabvēlīgām ģimenēm, *oralmaņi* (kazahu repatrianti

no Ķīnas, Mongolijas, Irānas, Uzbekistānas utt.) un “sociālie bāreņi” – bērni bez vecāku vai ģimenes gādības.

Pamatfaktori, kas ietekmē skolas nepabeigšanu (hierarhiskā secībā), ir šādi: motivācijas trūkums, nabadzība, migrācija, problēmas ģimenes vidē, konflikti ar skolotājiem vai skolas administrāciju.

Galvenie ieteikumi

Statistika

Uzlabot koordināciju starp dažādām aģentūrām un Izglītības ministriju.

Radīt vienotu datu bāzi.

Veikt regulāru statistikas datu un informācijas analīzi, veikt pētījumus par nākotnes tendencēm.

Mācību programma

Pārskatīt mācību programmas saturu, lai padarītu to mazāk pārslogotu un vairāk atbilstošu bērnam.

Apmācīt skolotājus izmantot daudzveidīgu metodiku, kas piemērota bērniem ar atšķirīgu spēju līmeni, motivāciju un mācīšanās stilu.

LATVIJA

Galvenie secinājumi

Vairāk nekā 1/3 no aplūkotajām ģimenēm mainījusi savu dzīvesvietu 20. gs. 90. gados; pilsētās ģimenes pārcēlušās uz jaunu dzīvesvietu biežāk nekā laukos. Tas ir svarīgi, jo gan skolotāji, gan daži skolēni minēja “dzīvesvietas maiņu” kā iespējamu problēmu mācībās.

Pārskatā aplūkotie bērni gandrīz vienlīdz lielā mērā pārstāv ģimenes, kurās ir abi vecāki (45,6%), un šķirtās ģimenes (41,3%). 12,8% gadījumu viens no vecākiem vai pat abi miruši; tad skolēni dzīvo internātskolās, pie vecvecākiem vai citiem radniekiem, kas darbojās kā respondenti. Pastāv atšķirības starp lauku rajonos un pilsētās dzīvojošām ģimenēm. Pārskatā iekļautie bērni no lauku rajoniem nāca arī no tādām ģimenēm, kurās ir abi vecāki, bet bija daudz lauku bērnu, kuriem abi vecāki miruši.

Pārsvarā ģimenēs nav daudz bērnu. Lielākā daļa skolēnu (60%) nāk no ģimenēm, kurās ir 1–2 bērni, 21,6% – no 3 bērnu ģimenēm, un 18,3% – no ģimenēm, kurās ir 4 un vairāk bērni. Tas ļauj secināt, ka ģimenes lielums nav saistīts ar mācīšanās problēmām.

Lielākā daļa no apsekotajiem bērniem (90,3%) nāk no ģimenēm, kurās **viens vai abi vecāki strādā**. Tomēr, spriežot pēc apseko to skolēnu ģimeņu materiālā stāvokļa, tās jāvērtē kā gandrīz nabadzīgas vai nabadzīgas, jo vairums vecāku (kā tēvi, tā mātes) strādā maz apmaksātās profesijās – piemēram, par gludinātājiem, apkopējām, sētniekiem, kokzāģētavas strādniekiem, kurinātājiem utt. Tā kā lielākā daļa ģimeņu neminēja savus ienākumus, var izveidot tikai aptuvenu priekšstatu par šo ģimeņu materiālo stāvokli. Ievēribu pelna fakts, ka pat ļoti smagos materiālos apstākļos 60,8% ģimeņu nav saņēmušas sociālo palīdzību. Tomēr nav skaidrs, vai pabalsts nav ticis piešķirts, vai arī tas nav ticis prasīts, jo pārskatā tas netika aplūkots.

Liekas, ka skolēni un vecāki nav “tuvi”. Uz to norāda vismaz trīs faktori. **Pirmkārt**, tikai 16,8% skolēnu regulāri apspriež savas problēmas ar vecākiem; 24,0% to nedara nekad. Šajā ziņā pastāv neliela atšķirība starp meitenēm un zēniem. Zēni biežāk apgalvoja, ka parasti apspriežas ar vecākiem, tomēr ievērojami lielāks zēnu skaits to nedara nekad. **Otrkārt**, vecāki pievērš maz vērības bērnu mācībām (64,3% to dara tikai palaikam vai nedara nemaz). Šāda situācija pastāv gan pilsētās (62,5%), gan lauku (62,0%) ģimenēs. **Treškārt**, gandrīz pusē ģimeņu (44,6%) bērna nākotnes izredzes saistībā ar izglītību nekad nav tikušas nopietni apspriestas. Attiecībā uz šo indikatoru pastāv ievērojamas statistikas atšķirības starp pilsētu (42,1%) un lauku (47,5%) ģimenēm.

Diemžēl vecākiem nav ciešu saikņu ar skolu. Saskaņā ar vecāku sniegto informāciju, 70,0% no tiem mēdz ierasties skolā. Skolotāji uzskata, ka 70,8% vecāku saglabājuši kontaktus ar skolu. Šajā ziņā viedokļi saskan. Kontaktu biežumu norādīja vienīgi skolotāji. Tikai 16,8% vecāku to darījuši regulāri. 54% vecāku bijuši kontakti ar skolu atsevišķos gadījumos, kas acīm redzami ir bijis nepietiekami. Zēnu vecāki bijuši divreiz aktīvāki, tiekoties ar skolotājiem, nekā meiteņu vecāki. Kopumā jāteic, ka vecākiem vajadzētu aktīvāk interesēties par bērnu mācībām, īpaši tad, ja skolēniem ir problēmas vai tie ir uz “atbiršanas robežas”. Jautājums paliek spēkā, vai ģimenes nespēj tikt galā ar grūti audzināmajiem pusaudžiem, vai arī vecāki ir vienaldzīgi pret savu bērnu izglītību.

Skolēniem, kam ir grūtības ar mācībām, ir lielāka tendence neiesaistīties vispārējās skolas aktivitātēs. Gan skolotāji, gan paši skolēni ir vienisprātis, ka tikai 15% bērnu piedalījušies dažādu pulciņu darbā skolā. Tikai 21% no apsekotajiem skolēniem ir interesanti kopā ar saviem skolas biedriem. Šādu intereses trūkumu nerada konflikti viņu attiecībās, jo 62% skolēnu atzīst, ka parasti viņiem bijuši labās attiecībās ar skolas biedriem. To apstiprina arī skolotāji, kas norāda, ka tikai 3,2% no skolēniem, kam ir grūtības, ir konflikti ar skolas biedriem. Kā skolēni pavada dienu? Gandrīz trešā daļa no apsekotajiem (29%) tiekas ar bijušajiem skolas biedriem, 28% parasti laiku pavadot vieni paši. Visbeidzot – 43% skolēnu

esot jauni draugi, un viņi pavadot brīvo laiku to sabiedrībā. Jaunie draugi ir no tādas pašas vecuma grupas vai gandrīz tāda paša vecuma (no 78,8 līdz 85%), bet mācās citā skolā. Var secināt, ka apsekoto bērnu dzīvē draugiem ir svarīga loma. Parasti draugu viedoklis tiek ņemts vērā – 13,9% gadījumu, Rīgā pat 17,9%, bet reizēm pat 70% apsekoto paklausa savu draugu viedoklim. Grupas konformisms ir svarīgs elements to skolēnu dzīvē, kas atrodas uz robežas, lai pamestu pamatizglītību.

Daži skolēni sākuši strādāt algotu darbu. Tikai 7,7% ir pastāvīgi iesaistīti apmaksātā darbā. Tomēr 29,7% strādā apmaksātus gadījuma darbus. Skolēni, kas ir uz robežas, lai pārtrauktu pamatizglītību, un tie, kas jau izstājušies no skolas, ir vienlīdz lielā mērā iesaistīti algotā darbā, – reizēm tāpēc, ka ģimenei vajadzīgi ienākumi, bet reizēm arī tādēļ, ka paši vēlas nopelnīt.

Lielākā daļa apsekoto skolēnu ir nesekmīgi kādā konkrētā priekšmetu grupā, kurā parasti ietilpst algebra, ģeometrija, fizika, ķīmija, angļu valoda, latviešu valoda, vēsture un ģeogrāfija. Tikai pavisam nelielai skolēnu daļai ir nepietiekamas atzīmes tādos priekšmetos kā veselības mācība, vizuālā māksla, tautsaimniecība, vai fiziskā audzināšana. Šo priekšmetu “grupējums” rosina domāt, ka problēmas rada ne tikai vispārējā skolēnu attieksme pret mācībām, bet arī veids, kā priekšmeti tiek pasniegti, mācību programmas un izmantotās mācību grāmatas.

Apsekotajiem skolēniem raksturīga zema motivācija mācīties. Zēnu vidū motivācija ir zemāka nekā meiteņu vidū. Katrai desmitajai meitenei (10%) nav absolūti nekādas motivācijas, bet zēnu vidū tās nav katram ceturtajam (25%). Motivācijas trūkums izpaužas arī sliktajās atzīmēs, kuras klasē saņem tie skolēni, kas atrodas uz robežas, lai pārtrauktu mācības pamatskolā. Skolotāji norāda, ka tikai 23,2% no apsekotajiem parasti stundas laikā izpilda uzdevumus, 68,0% to dara reizēm, bet 9,0% – nekad. Rezultātā daži no apsekotajiem skolēniem ļoti maz strādā stundu laikā un arī maz laika velta mācībām mājās. Skolēni tam sniedz divus skaidrojuma: tišs mācīšanās noliegums un nepietiekama pašmobilizācija, lai mācītos. Skolotāji uzskata, ka galvenais iemesls ir motivācijas trūkums. Tomēr viņi uzrāda arī citus iemeslus, kurus gandrīz nekad nemin skolēni: ļoti lēnas spējas apgūt mācību vielu; sliktā atmiņa; vājas uztveres spējas; nepietiekama intelektuālā attīstība; neatbilstošs pašvērtējums; skolas nomaiņa.

Apsekotajiem skolēniem bieži ir disciplīnas problēmas: viņi pārkāpj skolas iekšējos noteikumus. 80% regulāri pārkāpj skolas iekšējās kārtības noteikumus. Starp dzimumiem nav vērojama īpaša atšķirība – 86,4% zēnu un 77,9% meiteņu ir disciplīnas problēmas. Pastāv zināmas atšķirības starp pilsētu un lauku skolām, bet tās nav statistiski nozīmīgas.

Intervijās iegūtā informācija rāda, ka neregulāra skolas apmeklēšana, kas noved pie neapmierinātības, sākas jau 4. klasē, palielinās, sākot ar 6. klasi, un sasniedz kulmināciju 9. klases pirmajos sešos mēnešos.

Visi respondenti min piecus iemeslus, kāpēc pārtraukuši mācīties pamatskolā. Tie ir šādi:

- ģimenes apstākļi;
- vājas spējas, “robi” zināšanās;
- motivācijas trūkums;
- draugi, sociālā vide;
- veselības problēmas.

Galvenie ieteikumi

Izglītības un zinātnes ministrijai, izglītības valdēm, izglītības iestādēm

Izveidot labāk integrētu sistēmu “skola–skolēns–vecāki”, lai nodrošinātu regulāru apmaiņu ar informāciju un izstrādātu kopīgu rīcības programmu katra skolēna veiksmīgai obligātās izglītības pabeigšanai.

Izglītības un zinātnes ministrijai

Attīstīt pietiekami skaidru un sistemātisku shēmu to skolēnu reintegrācijai izglītībā, kuri ir uz skolas pamešanas robežas, – ieskaitot virkni izglītības alternatīvo variantu, lai neviens jauniešis nepaliktu bez pamatizglītības.

Veikt pētījumu, lai precīzi noteiktu, kad sāk zust motivācija mācīties, kas to izraisa, cik lielā mērā tas saistīts ar ģimeni vai skolu un skolotājiem, un cik lielā mērā mācību programma atbilst mūsdienu realitātei. Nepieciešams arī pētījums par tiem jauniešiem, kas jau pārstājuši mācīties skolā, kā arī par tiem, kas ir uz robežas, lai pamestu skolu.

Augstākās izglītības mācību iestādēm un izglītības pakalpojumu sniedzējiem

Pievērst lielāku uzmanību (pedagoģijas mācību iestādēs un profesionālajos apmācībuursos darbavietās) metodēm, kā skolotājiem izturēties vienlīdzīgi pret visiem skolēniem, neatkarīgi no to spēju līmeņa vai motivācijas, un veicināt viņu piedalīšanos ārpusstundu pasākumos, tādējādi samazinot viņu izolētību un novēršot pievienošanos marginālajām grupām.

Izglītības satura un eksaminācijas centram (ISEC)

Pārskatīt mācību priekšmetu programmu saturu pamatskolās, ņemot vērā skolēnu lielākās daļas spēju līmeni; nodrošināt saikni starp mācību programmas saturu un reālo dzīvi.

Pašvaldībām

Nodrošināt plašāku sociālo pedagogu un psihologu palīdzību darbā ar pamatizglītību nepabeigušajiem skolēniem un tiem, kuri, iespējams, varētu pārtraukt mācības skolā, lai šie jaunieši varētu saņemt savlaicīgu sociālo un psiholoģisko palīdzību, kas tiem vajadzīga, lai veiksmīgi pabeigtu pamatizglītību.

Kopā ar karjeru centriem jāuzlabo profesionālā orientācija un konsultēšana par karjeras jautājumiem:

- sniedzot pilnīgu ainu par izglītības iespējām, panākt, lai skolēns spētu pieņemt uz plašāku informāciju balstītus lēmumus par savu dzīvi nākotnē;
- mācīt bērniem veikt pilnu pašnovērtējumu (ne tikai attiecībā uz zināšanām, kas atspoguļojas atzīmēs, bet arī uz spējām, kuras var noskaidrot ar īpašu testu palīdzību);
- izmantot piemērus, lai parādītu saikni starp izraudzīto profesiju un konkrētajām zināšanām, kas apgūstamas skolā.

MONGOLIJA

Galvenie secinājumi

Pamatizglītību nepabeigušo skolēnu definīcija(s)

Pamatizglītību nepabeigušā skolēna definīcijas atšķiras atkarībā no tā, kas šo definīciju formulē. Oficiālā terminoloģija, ko lieto *MOESC* (Mongolijas Izglītības, zinātnes un kultūras ministrija), saskaņā ar Izglītības likuma prasību par obligātu iestāšanos pamatizglītības skolā (no 1. līdz 9. klasei), par pamatizglītību nepabeigušiem nosauc tos bērnus, kuri, būdami obligātās pamatizglītības vecumā, neapmeklē skolu.

Informācijas bāze: skolu nepabeigušo uzskaitē un aprēķini

MOESC vāc un apstrādā statistikas datus, izmantojot divas standarta formas:

- Centralizēta datu vākšana konkrētā *aimakā* jeb vietējā līmenī par bērniem vecuma grupā no 8 līdz 15 gadiem, kas iestājušies skolā, lai iegūtu pamatizglītību, bet ir pametuši mācības vai arī nemaz nav iestājušies skolā. Šajā veidlapā tiek apkopots bērnu skaits pa klasēm, pēc dzimuma un pamatizglītības nepabeigšanas iemesla.
- Necentralizēta forma. Šīs formas mērķis ir pārraudzīt to skolēnu skaita kustību un izmaiņas, kuri mācījušies iepriekšējā mācību gadā un veiksmīgi pārgājuši uz nākamo klasi, un to skolēnu skaitu, kas no jauna reģistrējušies skolā. Izmantojot šo formu, ir iespējams noteikt skolēnu skaitu, kas vairs neapmeklē skolu, salīdzinot to ar iepriekšējā gada rādītājiem. Forma sniedz arī informāciju par iemesliem, kāpēc skolēni pārtraukuši mācības pamatskolā, norādot no skolas aizgājušā klasi un bērna dzimumu (*MOESC, 2005*).

Viens nopietns trūkums: kaut arī tiek noskaidrota informācija par iemesliem, kāpēc tikusi nomainīta skola, t. i., “pāreja *aimaka* ietvaros vai pāreja uz citu *aimaku*, citu pilsētu”, kas ir indikators, tomēr nepastāv noteikta kontroles vai pārraudzības sistēma, vai bērni, kas pārbrauc uz citu vietu, no jauna iestājas skolā jaunajā *aimakā* vai *som/bagā*. Ja pārceļšanās

notiek viena *aimaka* robežās, tad skolēnu skaita pieaugums *aimakā* līdzināsies pārcelto skolēnu skaitam. Tomēr šobrīd šie skaitļi ir atšķirīgi.

Pamatizglītību nepabeigušo skolēnu skaita salīdzinājums dažādās aģentūrās

Saskaņā ar 2003. gada tautas skaitīšanu, visā valstī ir 17 671 pamatskolu nepabeidzis skolēns. 2003. gada ziņojumā par cilvēktiesību un brīvību statusu Mongolijā Mongolijas Nacionālā cilvēktiesību komisija tomēr norāda, ka kopumā 13,5% no visiem skolas vecuma bērniem jeb 68 115 skolēni pametuši mācības skolā 2003. gadā. *UNICEF* Neformālās izglītības pārskatā tiek ziņots, ka 2003. gadā pamatizglītību nav pabeiguši 40 000 skolēnu. *MOESC* un Nacionālās Statistikas pārvaldes dati liecina, ka 2003./2004. mācību gadā bijuši 11 953 pamatizglītību nepabeiguši skolēni. Kā jau tika minēts, neviens no rādītājiem nesaskan. Pastāv starpība par 56 162 (17,55%) starp Cilvēktiesību komisijas un *MOESC/NSO* skaitļiem, bet nav nekādu datu, kas ļautu izprast šo starpību vai arī atšķirības starp visiem pārējiem skaitļiem. Tas tiek skaidrots ar atšķirīgu pamatizglītību nepabeigušo skolēnu definīciju un ar to, ka nav standarta procedūras un metodes, kā tos uzskaitīt.

Iemesli, kāpēc netiek pabeigta pamatizglītība, iedalīti divās jomās

Politikas fokusētā joma

- Nabadzība/zemi ienākumi vai iztikas līdzekļu trūkums.
- Ar bērnu darbu saistītie iemesli, tādi kā gana darbs, nepieciešamība pelnīt iztiku, lai palīdzētu ģimenei, vai arī nepieciešamība rūpēties par brāļiem un māsām, un vecākajiem ģimenes locekļiem.
- Pārcelšanās uz pilsētu, uz pilsētu teritoriju, nomadu dzīves stils un lielais attālums starp mājām un skolu.
- Kopmītņu trūkums.
- Skolotāju diskriminācija.
- Sistemātiskas Mongolijas izglītības sistēmas problēmas.
- Algu un slodzes dēļ skolotāji nevar pietiekami pievērsties skolēniem, kas vēlāk pārtrauc mācības pamatskolā.
- Pirmsskolas izglītību un pamatizglītību nepabeigušie.
- Mācīšanas kvalitāte, mācību programmas novērtējums un iespējas skolotājiem iegūt augstāko profesionālo kvalifikāciju (skolotāju profesionālā attīstība).

Nepietiekami izpētītās jomas

- Fiziskā un/vai garīgā invaliditāte.
- Saziņas un socializācijas prasmju trūkums.
- Piekaušana vai diskriminācija no skolas biedriem.
- Vecāku zemais izglītības līmenis.

Attieksme pret izglītību un pamatskolas nepabeigšana

Pārskaits apliecina, ka paši bērni, kas nepabeidz pamatizglītību, un to vecāki izglītību vērtē augstu.

84% vecāku un 73% bērnu uzskata izglītību par būtiski svarīgu nākotnei. Pārejas periodā lielākā daļa vecāku zaudējuši ticību izglītībai un sākuši izņemt no skolas bērnus, kaut tradicionāli izglītību bija vērtējuši augstu. Tagad vairums vecāku uzskata izglītību par izšķiroši svarīgu bērnu nākotnei un gribētu sūtīt bērnus skolā neatkarīgi no tā, vai viņiem ir tam līdzekļi.

Bērnu, kas nav pabeiguši pamatizglītību, attieksme pret aiziešanu no skolas

No skolas “izkritušajiem” nepatika, kā tos dēvē, tāpat arī viņu vecākiem. Viņiem labāk būtu gribējies, ka tie tiktu saukti par “no skolas aizgājušajiem”, izvairoties no vārda “izkrišana”. Jēdziens “no skolas izkritušais” tiek uzvertts kā stigma, it kā tas apzīmētu cilvēkus, kas cietuši neveiksmi.

Dzimtes jautājums: zēni pamet skolu

Zēni nekad nav vairāk nekā meitenes apmeklējuši skolu vai arī to pametuši, jo nācies strādāt par ganiem (71,4%) un bijusi nepieciešamība palīdzēt ģimenei (61,5%). Ģimenes iztikas līdzekļu trūkumam bijusi tiešāka ietekme uz zēniem nekā uz meitenēm. Galvenais iemesls, kāpēc meitenes aizgājušas no skolas vai arī vispār neapmeklēja skolu, bijusi slimība (75%).

Pamatizglītību nepabeigušo skaita samazināšanās tendence?

Mongolijā kopumā 2004. gadā pamatizglītību nepabeigušo skaits (19 388) salīdzinājumā ar 2003. gadu (17 671) palielinājās, nevis samazinājās. Kaut arī atšķirība ir fiksēta tikai viena gada laikā, kad 2003. un 2004. gada (11 953) rādītāji tika salīdzināti ar 2004. un 2005. gadu (10 770), atšķirība ir pārsteidzoša. Pētījuma grupas veiktais salīdzinājums par dažādo aģentūru norādīto pamatizglītību nepabeigušo skolēnu skaitu pa dažādiem gadiem parādīja – nav statistiska pamata apgalvot, ka šis skaits samazinās. Kā jau tika minēts iepriekš, pieejamie dati nevarēja tikt saskaņoti.

Likumdošana un politika attiecībā uz pamatizglītību nepabeigušajiem Mongolijā

Nav konkrētu likumdošanas aktu, kas risinātu pamatizglītību nepabeigušo jauniešu problēmas. Tiek uzskatīts, ka turpmāk minētā politika palīdz samazināt no pamatizglītības skolām aizgājušo skolēnu skaitu:

- 1995. gada noteikumu atcelšana, kas paredzēja maksu par kopmītnēm, kura tika uzskatīta par cēloni trūcīgo ģimeņu bērnu plaša apjoma aiziešanai no skolas. Pēc piecu gadu piemērošanas šis finansiālais, vecākiem obligātais slogs tika atcelts 2000. gadā. Valdība pilnā mērā uzņemas atbildību par ēdināšanas izdevumu subsidēšanu kopmītnēs, budžeta apjoms

tika aprēķināts pēc skolēnu skaita; rezultātā viena skolēna izmaksas valdībai 2004. gadā palielinājās par 21% salīdzinājumā ar 1999. gadu.

- Trūcīgo ģimeņu skolas vecuma bērnu tiešs atbalsts skolas mācību materiālu iegādei 16 000 tugriku apmērā, kas tiek izmaksāti mācību gada sākumā. Šī valsts mēroga programma finansēta saskaņā ar kopīgu izglītības ministra un finanšu ministra rezolūciju Nr. 34/31, kurā noteikts, ka skolas vecuma bērni, kas nāk no neaizsargātām sociālām grupām un ģimenēm ar četriem vai vairāk bērniem, kuri vienlaikus mācās vispārīgās izglītības skolās, ir tiesīgi saņemt bezmaksas skolas mācību materiālus.

- Sadarbībā ar *UNESCO* no 1977. līdz 2004. gadam valdība uzsākusi Neformālās izglītības attīstību (NIA). NIA mācību programmu saturs veidots pēc kopienas attīstības modeļa un balstās uz apmācāmo prasībām un vajadzībām. NIA centrālais birojs atbild par neformālās izglītības pasniedzēju apmācību un pārkvalifikāciju, par mācību programmu un mācību grāmatu izstrādi un par ekvivalences sertifikāta programmu tiem bērniem, kas pametuši skolu. Pēc mācību prasību izpildes, kas tiek pārbaudīta ar standartizācijas testu palīdzību, bērni no NIA programmas vai nu tiek pārcelti uz parastajām skolām savam vecumam atbilstošā klasē, vai arī saņem ekvivalences sertifikātu par pamatizglītības pabeigšanu.

Galvenie ieteikumi

Par pamatizglītību nepabeigūšo skolēnu definīciju/definīcijām

Nacionāla mēroga informācijas un sabiedrības informēšanas kampaņa par to, kas ir pamatizglītību nepabeigūšais skolēns, lai varētu tikt izstrādātas attiecīgās standartizācijas procedūras, ar kuru palīdzību būtu iespējams apzināt pamatizglītību nepabeigūšos skolēnus un izvairīties no pašreizējām neskaidrībām.

Kampaņai būtu jāpievēršas arī negatīvajai ietekmei, kādu skolas pamešana atstāj uz Mongolijas sabiedrību, un īpaši – uz bērnu.

Pamatskolu nepabeigūšo skolēnu uzskaitē un fiksēšana

Visaptveroša politikas novērtēšana attiecībā uz metodēm un procedūrām, kas tiek lietotas, lai uzskaitītu pamatskolu nepabeigūšos un gala rezultātā ieviestu efektīvas datu vākšanas un informācijas glabāšanas sistēmas un procedūras no *bagā* līmeņa līdz pat *MOESC*.

Institucionalizēta pilnvaru sadale un datu salīdzināšana ar citiem avotiem, paturot prātā “pamatizglītību nepabeigūšo skolēnu statistikas” politiskās implikācijas.

Pamatskolas pamešanas iemesli

Jāsaskaņo un jākoordinē nabadzības mazināšanas pasākumi, lai nodrošinātu ilgtspējīgas nodarbinātības un ienākumu gūšanas iniciatīvas, it īpaši Mongolijas lauku apvidu iedzīvotājiem.

Pamatskolu nepabeigušo skolēnu jautājums jātraktē kā atsevišķa problēma, nevis kopumā ar citu ar nabadzību saistītu jautājumu kopumā, lai tiktu nodrošināts atbilstošs valdības atbalsts un uzmanība, kas tam ir nepieciešama, arī attiecīgās budžeta asignācijas.

Nekavējoties jāveic reformas un jāīsteno pārmaiņas, lai risinātu un likvidētu tās problēmas, kas pastāv Mongolijas izglītības sistēmā, tajā skaitā šādās jomās (saraksts nav pilnīgs):

- obligātais pirmsskolas izglītības nodrošinājums;
- mācību programmu standarti;
- skolotāju prasmes un profesionālā attīstība;
- skolotāju algu politika, saistot to ar skolēnu sniegumu;
- valdošā prakse vākt no skolēniem naudu;
- skolotāju diskriminācija;
- kopmītņu trūkums.

Jāievieš pasākumi, kas aizsargā bērnus invalīdus un palīdz tiem.

Par likumdošanu un politiku

Nacionālās politikas ieviešana, kas nodrošinātu pamatskolu nepabeigušo skolēnu pārraudzību un atbilstošus soda pasākumus un sankcijas pret tiem, kas radijuši iemeslu vai veicinājuši skolēna aiziešanu no skolas, lai pamatskolu nepabeigušo skolēnu skaits tiktu samazināts.

Pārraudzības komitejas centrālajā un vietējā līmenī, lai uzraudzītu pamatskolas pamešanas gadījumus abos līmeņos.

Piedāvātie pamatskolu nepabeigušo skolēnu indikatori

- ienākumu līmenis/nabadzības līmenis;
- ilgstoši, neattaisnoti skolas kavējumi;
- pārcelšanās uz citu vietu tai pašā *aimakā* vai pārcelšanās uz citu *aimaku* vai pilsētu;
- lielās ģimenes (4 bērni vai vairāk, no tiem 1 vai 2 jau pametuši pamatskolu);
- darbs pēc mācībām skolā;
- augsts neattaisnotu stundu kavējumu skaits.

SLOVĀKIJA

Galvenie secinājumi

Ir grūti novilkt robežliniju starp neattaisnotu stundu kavēšanu, neregulāru skolas apmeklēšanu un pamatskolas nepabeigšanu. Oficiāli Slovākija to neatzīst un neziņo par skolēniem, kas pārtraukuši mācības desmitgadīgajā obligātajā mācību ciklā (no 6 līdz 16 gadu vecumam).

Slovākijā visbiežāk izmantotā definīcija ir “pamatskolu nepabeigušais skolēns ir skolēns, kurš aiziet no skolu sistēmas, neapguvis pamatskolas izglītību (9. klasei)”.

Datus vāc Izglītības statistikas un prognožu institūts, kas atrodas Izglītības ministrijas pārziņā. Tie ietver statistiku, cik daudz skolēnu gada laikā nav apmeklējuši skolu, statistiku par tiem, kas atkārtoti mācījušies tajā pašā klasē, statistiku par bērniem, kas atrodas skolā līdz obligātajam skolas vecumam (tas ir, līdz 16 gadiem), nepabeidzot pamatskolu.

Tomēr netiek vākti dati par bērniem, kas pamet skolu obligātā izglītības vecumā laikā. Taču ir iespējams gūt ieskatu par problēmas mērogu, izsekojot skolā reģistrēto skolēnu skaitam vienā un tajā pašā skolēnu vecuma grupā no 1. līdz 9. klasei, t. i., pārbaudot, cik bērnu, kas sākuši mācīties 1. klasē, joprojām mācās skolā pēc 9 gadiem. Protams, tas sniedz tikai aptuvenas ziņas, jo iemesli, kāpēc vienas skolēnu grupas dalībnieku skaits mainās, var būt gadu gaitā atšķirīgi (skaitliski mazāk vai vairāk), bet tie var sniegt informāciju izglītības institūcijām, lai tiktu iegūti precīzāki dati.

Kopš 2002. gada tikuši veikti likumdošanas pasākumi, lai uzlabotu pamatskolas izglītību. Viens no tiem ir 2002. gadā ieviestais “skolotāja – asistenta” amats, un otrs ir sagatavošanas klases iekļaušana skolu sistēmā (samazinot skolā iestāšanās vecumu no 7 uz 6 gadiem). 2003. noteikumos sacīts, ka **bērna pabalsta izmaksa var tikt apturēta**, ja skolēnam mēnesī ir vairāk nekā 15 neattaisnoti kavētas stundas.

Pastāv reģionālas atšķirības sociālo, ekonomisko un izglītības apstākļu ziņā, kā arī starp lielākajām minoritāšu grupām.

Čigāniem, piemēram, ir ļoti zemi pamatskolas beigšanas rādītāji; saskaņā ar *UNDP* 1999. gada pētījumu, 63% no čigānu kopienas nav pabeiguši pamatskolu.

Ja skolēns ir pametis pamatskolas izglītības apguvi, viņam nav pietiekami daudz iespēju turpināt izglītību; sistēma ir neskaidra un valstī neviendabīga.

Ģimenes un sociālajiem apstākļiem ir izšķiroša loma, vai bērns paliks skolā. Anketa, kas tika izdalīta 253 bērniem, viņu vecākiem un skolotājiem, parādīja turpmāk minēto:

- zems vecāku izglītības līmenis – lielākajai daļai pamatskolu nepabeigušo skolēnu vecāku ir tikai 8 klašu izglītība; 1% no tiem apmeklējuši skolu līdz 16 gadu vecumam;
- lielas ģimenes – 63% pamatizglītību nepabeigušo bērnu nāk no ģimenēm, kurās ir 4 bērni vai vairāk;
- nabadzība – 97% pamatizglītību nepabeigušo bērnu ģimeņu iztiek ar mazāk nekā 20 000 SKK mēnesī.

Pamatizglītības nepabeigšanas indikatori (riskā faktori) ietver: uzvedības problēmas; sliktas sociālas attiecības, piemēram, konfliktus ar skolotājiem, bērniem skolā ir maz draugu vai to nav vispār; zemu motivāciju, sliktas sekmes, zemu pašapziņu; mazu pārliecinātību par izglītības vērtību; sadarbības un saziņas trūkumu starp ģimeni un skolu.

Galvenie ieteikumi

Jauna likumdošana. Jaunam skolu likumam vajadzētu radīt caurskatāmu un efektīvu alternatīvu, otrās iespējas skolu un kursu sistēmu, ko atbalstītu skolu pārvalde un pašvaldības.

Labāka sadarbība starp visām iesaistītajām pusēm: saziņa starp skolām un ģimenēm, atbalsts un labās prakses apmaiņa starp skolām un iestādēm, labāki sabiedriskās sadarbības tīkli (sociālā palīdzība) un uzlabota profesionālā orientācija un konsultācijas skolā.

Labāka skolotāju izglītība un profesionālā attīstība darbavietās. Jāievieš individualizēta pieeja mācību procesam, interaktīvas mācīšanas metodes, tūlītēja korektīva palīdzība jauniešiem, kas atpauzē mācībās un izrāda riska pazīmes par aiziešanu no skolas (sk. iepriekš minētos “indikatorus”).

Labāka un uzticamāka datu vākšana. Vajadzīga sistēma, ar kuras palīdzību vismaz reizi gadā tiktu savākta informācija par jauniešiem, kas pametuši skolu, pirms tie sasnieguši obligāto izglītības beigšanas vecumu.

Radīt pieejamu un efektīvu otrās iespējas izglītības skolu un kursu sistēmu, kas nodrošinātu alternatīvus obligātās izglītības iegūšanas ceļus un/vai iespējas sagatavoties darbam (piemēram, darbs, apvienots ar mācībām, mācekļa apmācīšana pārraudzībā, tālmācība utt.)

TADŽIKISTĀNA

Galvenie secinājumi

Kaut arī bezmaksas pamatizglītību garantē Konstitūcija un likums “Par izglītību”, zināms procents skolas vecuma bērnu (4,6% saskaņā ar oficiālo statistiku un 19,4% saskaņā ar OMSB datiem) neiet skolā.

Oficiālie dati neatspoguļo šīs problēmas patieso ainu.

Pastāvošās alternatīvas izglītības sistēmas bērnu nodrošināšanai ar izglītību ir nepietiekamas un nespēj atrisināt problēmas.

Valdībai nav pietiekami līdzekļu, lai īstenotu likumu, kas garantē obligāto pamatizglītību.

Galvenais iemesls, kāpēc skolēni nepabeidz skolu, ir nabadzība, kas saistīta ar nepieciešamību bērniem strādāt, lai palīdzētu ģimenei.

Daži bērni nespēj iestāties skolā un to pabeigt politisku iemeslu dēļ (piemēram, pilsoņu karš no 1992. gada līdz 1997. gadam), kā arī piespiedu migrācijas dēļ.

Bērni bez izglītības pakļauti daudz lielākam riskam kļūt pat bezdarbniekiem, un pastāv lielākas iespējas, ka tie vairo sociālas problēmas, tādas kā augošais noziedzības līmenis, narkomānija un prostitūcija.

Skolās nepastāv efektīva stratēģija, kuras mērķis būtu novērst, ka skolēni pamet skolu.

Pārskata un sarunu rezultāti ar skolēniem un skolotājiem rāda, ka bērni, kas pamet pamatskolu, psiholoģiski jūtas vilušies un sabiedrībai nevajadzīgi; viņi cieš no zemas pašcieņas un citiem kompleksiem.

Pamatizglītību nepabeigušajiem ir šaurš draugu loks, viņi izvairās sazināties ar citiem cilvēkiem.

Pamatizglītību nepabeigušie parasti nāk no trūcīgām ģimenēm, viena vecāka ģimenēm vai arī ir bāreņi. Bieži vien bērniem ģimenē netiek veltīta pietiekama uzmanība.

Vecāki nesniedz bērniem palīdzību mācībās, viņiem nav ciešu saikņu ar skolu, un reizēm viņi ierosina, lai bērni aizietu no pamatizglītības skolas.

Skolotāji bez citu palīdzības nespēj atrisināt skolu nepabeigušo skolēnu problēmu. Tiem vajadzīga gan valdības, gan vecāku un vietējās sabiedrības palīdzība. Sabiedrībā problēma netiek izprasta, un nav pietiekami daudz informācijas par konkrētajiem soļiem, kas varētu atrisināt vai mazināt šo problēmu.

Galvenie ieteikumi

Likumdošanas jomā

Jāuzlabo likumdošana, lai visiem skolas vecuma bērniem nodrošinātu izglītību.

Vietējām izglītības nodaļām un institūcijām uz likumdošanas pamata būtu jānodrošina autonomija un jāattīsta decentralizācija.

Jāizstrādā nacionālā programma, lai iesaistītu no pamatskolām aizgājušos skolēnus, paplašinātu alternatīvo metožu tīklu un to mācību programmas.

Jānodibina sociālās drošības sistēma personām, kas dažādu iemeslu dēļ pametušas skolu.

Jāspēr konkrēti soļi, lai attīstītu iekšējo tirgu.

Jāizstrādā informēšanas un datu iegūšanas sistēma, jārada un jāuztur reāla datu bāze par pamatzglītības pamatindikatoriem.

Jārada atvieglota sistēma izglītības iegūšanai vecāku cilvēku grupām, kas dažādu iemeslu dēļ (piemēram, kara vai pārvietošanas rezultātā) nav ieguvuši izglītību pilnībā.

Skolas darba organizācijā

Radīt labvēlīgus apstākļus sadarbībai starp skolām un vietējo sabiedrību.

Izstrādāt rīcības plānu bērnu nonākšanai atpakaļ skolā un tā novēršanai, ka skola tiek pamesta.

Palīdzēt bērniem un viņu ģimenēm izprast aiziešanas no skolas negatīvās sekas gan viņiem pašiem, gan sabiedrībai.

Uz draudzīga un partnerattiecību pamata cieši sadarboties ar bērniem, kam ir sliktas sekmes, uzvedības problēmas vai citas grūtības skolā.

Strādāt kopā ar vecākiem, kuru bērniem nav motivācijas mācīties.

Izstrādāt un ieviest plānu un pasākumu kopumu darbam ar riska bērniem un to ģimenēm.

Rūpīgi pētīt bērnu ieražas un īpatnības, sākot ar pirmo klasi, lai pēc iespējas agrākā stadijā varētu identificēt mācību un socializācijas grūtības un novērstu iespējamās uzvedības problēmas vēlākā posmā.

Centrālās un vietējās valdības līmenī

Radīt un attīstīt labvēlīgu vidi skolotājiem, skolēniem un vecākiem.

Aicināt uz skolu bērnu psiholoģijas un socioloģijas ekspertus.

Piesaistīt papildu fondus trūcīgo ģimeņu sociālajam atbalstam.

Veikt pasākumus, lai palielinātu skolu atbildību par normālu mācību apstākļu nodrošināšanu.

Radīt stimulēšanas sistēmu skolām un atsevišķiem skolotājiem, kā arī izglītības pārvalžu inspektoriem, kas labi veic darbu, un apbalvot tos, kuri nāk klajā ar jaunām iniciatīvām, kas vērstas uz problēmas atrisināšanu.

Iesaistīt dažādas aģentūras un NVO projektu ieviešanā, kas vērsti uz šo problēmu atrisināšanu.

Paplašināt pirmsskolas izglītības tīklu, nodibināt pastāvīgu saziņu starp dažādiem skolu līmeņiem.

Atrast un izmantot iekšējos resursus, lai attīstītu skolas, NVO un asociācijas.

Ģimenē un vietējā sabiedrībā

Organizēt darbu ar vecākiem bērnu izglītības jomā, sagatavojot tos skolai un darbam.

Izmantot ievērojamus un ietekmīgus cilvēkus no vietējā reģiona sabiedrības, lai izskaidrotu vecākiem un bērniem izglītības lomu un vietu personības un sabiedrības attīstībā.

Uzlabot vecāku izglītības līmeni, iesaistīt tos sadarbībā ar skolu.

Cieši sadarboties ar bērniem, ieklausīties viņos un rūpēties par viņu problēmām un vajadzībām.

Izstrādāt un izplatīt vecāku vidū speciālas rokasgrāmatas par bērnu mācīšanu un izglītību, kā arī par karjeras izvēli un iespējām.

Atrast veidus, kā finansiāli atbalstīt bērnus – īpaši bāreņus un bērnus ar veselības problēmām; sniegt atbalstu vientuļajām māmiņām.

PROJEKTS PAR PAMATIZGLĪTĪBU NEPABEIGUŠAJIEM: SĀKOTNĒJĀS INFORMĀCIJAS IZPLATĪŠANAS AKTIVITĀTES

Latvija

Pētījuma prezentācija notika 2004. gada augustā, piedaloties pārstāvjiem no Izglītības un zinātnes ministrijas, skolu valdēm, pašvaldībām, vecākiem, skolām un NVO. Pētījuma secinājumi tika apspriesti izglītības speciālistu sanāksmē Rīgas pilsētas domē pēc viņu pašu iniciatīvas. Pētījums tika prezentēts visās pašvaldībās, kas piedalījās pētījumā. Viena no pašvaldībām (Daugavpils) ir iekļāvusi pamatskolu nepabeigušo skolēnu problēmu savā stratēģijā kopā ar citiem soļiem, lai atrisinātu šo jautājumu.

Paralēlo pētījumu “Pamatizglītības iespējas bērniem ārpus izglītības sistēmas” sponsorēja Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, un tas tika iekļauts Ziņojumā par izglītību Latvijā 2004. gadā. Abi pētījumi atrodami mājas lapā www.politika.lv.

Slovākija

Apaļā galda diskusija par pamatskolu nepabeigušajiem skolēniem notika Bratislavā 2005. gada 26. maijā. Divdesmit profesionāli un eksperti (skolu direktori, universitāšu profesori, Nacionālā Pedagoģiskā institūta pārstāvji un nevalstiskās organizācijas) sapulcējās, lai apspriestu pārraudzības rezultātus. Diskusijas sākumā tās dalībnieki tika iepazīstināti ar pārskata galvenajiem secinājumiem par pamatskolu nepabeigušajiem skolēniem. Šīs problēmas skāra visus dalībniekus, un tika izteikta nepieciešamība turpināt norādīt uz šo problēmu un tādējādi piesaistīt tai plašāku sabiedrības uzmanību. Diskusija sniedza ieguldījumu nacionālā ziņojuma rekomendāciju pabeigšanā.

Galveno secinājumu un ieteikumu apkopojums tika publicēts žurnāla *NOTES* rudens numurā. Turpmākais monitoringa rezultātu izklāsts notika konferencē “Inovācijas izglītībā” 2005. gada novembrī.

Kazahstāna

2005. gada 26. janvārī notika apaļā galda diskusija, kurā piedalījās pārstāvji no Izglītības ministrijas, NVO un sabiedrības pārstāvji. Sākotnēji IM atteicās atzīt šīs problēmas pastāvēšanu, bet, kad nonāca līdz savstarpējai sapratnei, notika konstruktīvs dialogs par to, kas varētu tikt dēvēts par pamatskolu nepabeigušajiem skolēniem (problēma Kazahstānā formāli neeksistē), un tika atrasts kopīgs viedoklis, kā pārvarēt šo problēmu. Apaļā galda diskusijā atzina, ka *DO* pilota pētījums ir ļoti svarīgs, un tas radīja nepieciešamību turpināt pētījumus, lai iegūtu plašāku kopainu par pamatzglītību nepabeigušajiem skolēniem.

Viens no svarīgajiem jautājumiem, kas piesaistīja apaļā galda diskusijas dalībnieku uzmanību, bija statistika, kas “neatspoguļo patieso stāvokli”. Dalībnieki runāja par statistikas datu izkropļojumu ar tendenci samazināt reālos skaitļus. Šī tendence ir tiešā veidā saistīta ar to, ka *akimati* un vietējās izglītības pārvaldes izplata norādījumus samazināt “negatīvos skaitļus”. Ciktāl pastāvēs šāda atkarība un skolas neapmeklēšanas fakti atgriezīsies atpakaļ pie skolotāja kā bumerangs, nebūs iespējama labāka statistika.

Galvenie faktori, kas izraisa skolēnu aiziešanu no pamatskolas un tikuši apspriesti diskusijas laikā, ir šādi (prioritārā secībā): motivācijas trūkums; nabadzība; migrācija; problēmas ģimenē; konflikti ar skolotājiem un skolas vadību.

Dalībnieki apsprieda arī jautājumu par skolēnu “izstumšanu” no vispārējās izglītības vidusskolas klasēm uz vakarskolām, un ar šādiem bērniem saistītās problēmas. Nav nekāds noslēpums, ka šīm skolām ir izdevīgāk uzskatīt, ka skolēni nav pametuši skolu, bet vienkārši to neapmeklē. Kopš Kazahstāna ieguvusi neatkarību, parādījušās jaunas riska grupas, kas varētu pamest pamatzglītības apgūšanu: ielu bērni, bērni no trūcīgām un citā veidā atstumtām ģimenēm; *oralmaņi* un “sociālie bāreņi” – bērni bez vecāku vai ģimeņu aizgādības.

Problēmas rada garīgi atpalikušo bērnu izglītība un skolas apmeklēšana, kā arī tā sauktie bērni ar novirzēm no uzvedības normām, *oralmaņi*, “sociālie bāreņi” un bērni no trūcīgām ģimenēm. Bieži vien šiem bērniem nākas strādāt ģimenes apstākļu dēļ. Tiem nākas savākt milzīgu dokumentu kaudzi iesniegšanai *akimata* Bērnu tiesību komisijai. Šo bērnu vecāki bieži vien ir nevēriģi, dzērāji vai arī nestrādā, tas ir, nevienam nerūp vajadzīgo dokumentu savākšana. Viens no problēmas atrisināšanas veidiem būtu radīt Jaunatnes izglītības centru.

Galvenais pētījuma mērķis ir apturēt skolas neapmeklēšanu un ne tikai apzināt tos bērnus, kas neapmeklē skolu. Tā ir plaša mēroga problēma, kam jāpiešķir lielāka nozīme, jo tā ir svarīga ne tikai skolām un Izglītības ministrijai. Nepieciešams ciešāk sadarboties ar Iekšlietu ministriju un ar to saistītajām organizācijām un ar *akimatiem*. Ir nepieciešams atrast skaidru mehānismu un uzlabot skolā reģistrēto bērnu statistiku, atbildību par bērnu reģistrēšanos skolā un skolas apmeklētību. Ja šī problēma Kazahstānā tiks uzskatīta par cieši saistītu ar izglītības kvalitāti, tad šāds mehānisms varētu tikt izstrādāts.

Mongolija

Mongolijas pamatizglītību nepabeigušo skolēnu uzraudzības projekta grupa 18. martā rīkoja konferenci/apaļo galdu, un to apmeklēja Mongolijas preses pārstāvji, pārstāvji no Pasaules Bankas (Mongolijas vietējā biroja), Izglītības, kultūras un zinātnes ministrijas (*MOESC*), Neformālās un tālmācības izglītības biroja, atvērta foruma, “Glābiet bērnus” (Mongolijas vietējā biroja) un citām nevalstiskajām iestādēm.

Grupas dalībnieki apsprieda pētījuma pārskatu un kontekstu, tā mērķus un ietvaru, pētījuma struktūru, kopsavilkumu un secinājumus un aicināja pievērst īpašu uzmanību pētījuma ieteikumiem. Turpmākā diskusija galvenokārt bija veltīta secinājumiem, īpaši pamatskolas izglītības nepabeigšanas iemesliem un skolu nepabeigušo statistikai. *MOESC* pārstāve norādīja uz datu atšķirību un atzīmēja, ka skaitļus vajadzētu pārbaudīt, jo *MOESC* apgalvo, ka pamatizglītību nepabeigušo jautājums kļūst mazāk aktuāls.

Viņai tika paskaidrots, ka salīdzinošie skaitļi, ko sniedza dažādās aģentūras, bija konkrēti pētījuma rezultāti, kas akcentēja to, ka faktiski nav bijis divu tādu aģentūru (vietējo vai starptautisko), kuras sniegtu vienādus rādītājus par pamatizglītības skolu nepabeigušo skaitu, tika norādīts arī uz jautājumu, ko uzdevuši *Steiner-Khamsi, Stolpe* un *Ambagazaar* (2004, pilna atsauce atrodama ziņojumā) par “statistikas politiku”, kurā apgalvots, ka skolu nepabeigušo skaits tiek ērtības labad samazināts vai palielināts atkarībā no Mongolijas valdības nepieciešamības; vēl jo vairāk tika uzsvērts jautājums par pamatizglītību nepabeigūša skolēna definīcijas neskaidrību vai tās trūkumu (līdz 2002. gada Izglītības likumam, kas tika ieviests 2005. gadā) un par to, kā skolu nepabeigušie tiek uzskaitīti, sākot ar vietējo *bagu* jeb *bagh* (mazākā administratīvā vienība) līmeni līdz pat *MOESC* centrālajiem birojiem.

Citi jautājumi bija saistīti ar pamatskolas nepabeigšanas iemesliem, it īpaši ar to, kāpēc prioritizācija vai secība dažādos pētījumos ir atšķirīga. Tas tika izskaidrots tādējādi, ka atšķirīgiem pētījumiem neizbēgami ir atšķirīgi rezultāti, jo katrā no tiem tiek uzdoti atšķirīgi jautājumi, pētījums ir citādi strukturēts, atšķiras respondenti, ietvars utt. Tika uzsvērts arī tas, ka pētījums nav veikts, lai “uzburtu” statistiku, bet gan lai saprastu, kādas ir pamatizglītības skolas nepabeigšanas saknes, ja tā tiek aplūkota kā sociāli ekonomiska problēma.

Kopumā ziņojums tika ļoti labi uzņemts un uzskatīts par ļoti svarīgu, tika uzdoti jautājumi, kā ar to varētu iepazīstināt sabiedrību, un – vēl svarīgāk – ieinteresētās puses un valdības oficiālos pārstāvjus. Šobrīd ziņojums ir publicēts divās mājas lapās: Mongolijas Izglītības alianšes mājas lapā http://www.mea.org.mn/english/drop_out.pdf un atvērta foruma mājas lapā http://www.opensocietyforum.mn/res_mat/DropOut_eng.pdf Tas tiek arī izdots grāmatā mongoļu un angļu valodā.

Pēc preses konferences Mongolijas *DO* grupas vadītāju Boloru intervēja vietējā TV 9. kanālā. Intervija un jautājums par pamatizglītību nepabeigušajiem skolēniem vēlāk tika atspoguļoti vietējās televīzijas ziņu raidījumā.

Tadžikistāna

ERSU Pulse organizē diskusiju sēriju Nacionālajā televīzijā, kurā tiek stāstīts par aktuāliem izglītības jautājumiem. Programma valstī ir ļoti populāra, jo tā sniedz sabiedrībai informāciju par izglītības sistēmas stāvokli. Viens no raidījumiem tika veltīts pētījumam par skolēniem, kas nav pabeiguši pamatskolu, tajā tika apspriesti iemesli, kāpēc skolēni pamet skolu un izglītības turpināšanas nepieciešamība.

Ziņojums publicēts arī angļu un krievu valodā un izplatīts politikas veidotāju un izglītības speciālistu vidū.

1. tabula. Valstu DO projektu struktūra¹⁵

Valsts	Intervētie	Reģioni
Albānija	551 skolēns, 293 skolotāji, 296 vecāki	Tirāna, Vlora, Dibra, Korča, Shodra
Latvija	287 skolēni, 166 skolotāji, 130 vecāku	Rīga, Jelgava, Daugavpils, Jēkabpils
Slovākija	233 skolēni, 233 skolotāji, 233 vecāki	Bratislava, Rimavska, Dolnikubina, Martina, Sobota, Presova
Kazahstāna	200 skolēnu, 54 skolotāji, 53 vecāki	Alma-Ata, Aktau, Pavlodara
Mongolija	350 skolēnu, 76 skolotāji, 95 vecāki	Ulanbatora, Khovda, Uvurhangaja, Dornogobija
Tadžikistāna	102 skolēni, 100 skolotāju, 113 vecāki	Dušanbe, Sogdija, Hatlona, DRS (Šahrinava)

¹⁵ Apsektie skolēni bija vai nu skolu pametušie, vai tie, kas neapmeklēja skolu; sk. detaļas valstu ziņojumos. Tam par iemeslu ir fakts, ka atsevišķos gadījumos dažās valstīs bija grūti izšķirt šīs abas skolēnu kategorijas. Lielākajā daļā valstu tika veiktas intervijas un fokusa grupu intervijas, pilnu tekstu sk. valstu ziņojumos.

PAMATIZGLĪTĪBU NEAPGUVUŠIE CILVĒKI: LATVIJAS KONTEKSTS

Autore: SOLVITA LAZDIŅA

Redakcija un 2005. gada statistikas datu apkopojums: M. Golubeva, PROVIDUS
Autore vēlas izteikt īpašu pateicību I. Dedzei par palīdzību šā materiāla sagatavošanā

1. Sabiedrība un nepietiekami izglītoti cilvēki

Līdztekus straujai ekonomiskajai attīstībai un politiskajām pārmaiņām, ievērojamiem Latvijas valsts sasniegumiem sabiedrība aizvien vairāk sastopas ar nepietiekamas izglītības apguves faktiem un to radīto ietekmi uz iedzīvotāju labklājību.

Latvijā ap 2000. gadu pieaudzis lasīt un rakstīt nepratēju skaits, liels ir to cilvēku skaits, kuri nav ieguvuši pietiekamu vispārējo un profesionālo izglītību. 20 līdz 29 gadus veco iedzīvotāju grupā¹, salīdzinot ar vecākiem iedzīvotājiem, audzis tikai pamatizglītību apguvušo skaits.

Nepietiekamā izglītība ietekmē darba ieguves iespējas. Vairāk nekā 14% no visiem bezdarbniekiem valstī ir 15–24 gadus veci jaunieši.² Apgūtās izglītības līmenis ietekmē cilvēka turpmāko iesaistīšanos mūžizglītībā. Latviju raksturojošie statistikas dati apstiprina³ likumsakarību – augstāks formālās izglītības līmenis ir par pamatu, lai indivīds varētu turpināt apgūt zināšanas un prasmes neformālā ceļā.

Izglītības apguves procesu ietekmē ārējie faktori, tajā skaitā dzīvesvieta un ģimenes materiālais nodrošinājums. Izglītība Latvijā nav vienlīdzīgi pieejama visiem.

Iedzīvotāju ienākumus raksturojošie rādītāji un bezdarba līmenis dažādos Latvijas reģionos ir visai atšķirīgi. Ģimenes materiālais nodrošinājums tieši ietekmē izglītības pieejamību –

¹ Latvijas 2000. gada tautas skaitīšanas rezultāti. Statistikas datu krājums. Rīga, 2002. Aprēķini veikti, izmantojot tabulu 188. lpp.

² Nodarbinātības valsts aģentūras dati, 2006. gada jūlijs.

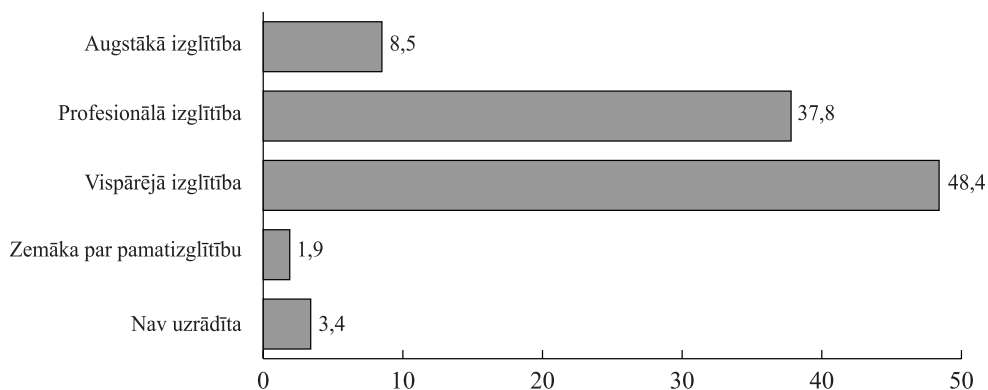
³ CSP. Mūžizglītības aspekti Latvijā. Statistikas datu krājums. Rīga, 2004, 13. lpp.

iespējas ieguldīt finanšu līdzekļus izglītībā. Par izglītības pieejamību liecina arī tas, ka 50,9% nabadzībai un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju⁴ atzīst, ka ir nonākuši situācijās, kad naudas trūkuma dēļ viņu bērni nav varējuši piedalīties skolas un klases pasākumos. Vismazāk līdzekļu izglītībai ir mājsaimniecībās, kurās viens no vecākiem audzina bērnus un kurās ir 3 vai vairāk bērni, jo tās ir materiāli vājāk nodrošinātas.⁵

Nepietiekami izglītoti cilvēki – sociālās atstumtības riskam pakļauta grupa.

Nepietiekama iedzīvotāju izglītība ir viena no nozīmīgākajām problēmām, kas veicina nabadzību un sociālo atstumtību.⁶ Tas attiecas arī uz to iedzīvotāju grupu, kas apguvusi vispārējo (pamata vai vidējo) izglītību, bet nav apguvusi profesionālo vai augstāko izglītību. Šie cilvēki veido gandrīz pusi no visiem bezdarbniekiem valstī (sk. grafiku). Tomēr īpaši smaga situācija nodarbinātībā ir pamatizglītību savlaicīgi neapguvušajiem. No skolas “atbirušie” līdztekus bijušajiem ieslodzītajiem ir tās Latvijas iedzīvotāju grupas, kas ir visvairāk pakļautas riskam tikt izslēgtām no darba tirgus.⁷

Bezdarbnieku sastāvs pēc izglītības 2005. gada 31. decembrī

No Nodarbinātības valsts aģentūras mājas lapas.

Nepietiekami izglītotiem cilvēkiem kā sociālās atstumtības riskam pakļautai grupai raksturīgas nepietiekamas zināšanas par sociālajām garantijām, ierobežota pieejamība valsts piedāvātajiem atbalsta pasākumiem konkurētspējas paaugstināšanai vai mazaktīva šo pasākumu

⁴ Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām grupām. LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.

⁵ CSP. Nabadzību raksturojošie rādītāji Latvijā, 21.09.2004.

⁶ Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām grupām. LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2003.

⁷ Turpat, 44. lpp.

izmantošana, zemas profesionālās iemaņas vai profesionālo iemaņu trūkums, neuzticēšanās valsts un pašvaldības institūcijām. Tādējādi nepietiekama izglītība ir cieši saistīta ar citām sociālām problēmām un situācijas uzlabošanai ir nepieciešams kompleks problēmu risinājums.

Tādu vērtību nostiprināšana kā uz zināšanām balstītas sabiedrības veidošana, kurā katram tās loceklim ir iespējas izglītoties visa mūža garumā, ir nozīmīgs orientieris Latvijas rīcīpolitikas veidotājiem.

Nepietiekamas izglītības problēmu paredzēts risināt, nodrošinot pamatprasmju apguves iespējas visiem izglītojamiem vecumā līdz 18 gadiem, veicinot vispārējās izglītības pieejamību, tajā skaitā istenojot programmas ar pedagoģisko korekciju izglītojamiem ar zemu priekšzināšanu līmeni un plašāk ieviešot profesionālās izglītības programmas.⁸ Valstī tiek turpināta vispārējās izglītības reforma, kas paredz pāreju no liela daudzuma informācijas apguves uz prasmēm darboties ar informāciju, praktiskai dzīvei noderīgu atziņu un prasmju akcentēšanu, mūsdienīgu tēmu ietveršanu izglītības saturā, satura integrāciju un saskaņošanu starp mācību priekšmetiem, lai novērstu satura pārblīvību, dublēšanos un iekšējo pretrunīgumu.⁹ Līdztekus vispārējās izglītības attīstībai ir noteikti arī mērķi profesionālās apmācības jomā. Valsts ir noteikusi nepieciešamību veicināt pieaugušo apmācību un pārkvalifikāciju, lai sagatavotu speciālistus ekonomikas attīstībai nozīmīgās nozarēs¹⁰.

Praktiskā darbā pēdējo gadu būtiskākas aktivitātes ir izlīdzinošo izglītības programmu ieviešana, izglītības apguves iespēju palielināšana slēgta tipa iestādēs, profesionālās apmācības pieejamības uzlabošana, tajā skaitā valsts – ar Nodarbinātības valsts aģentūras starpniecību –, ir nodrošinājusi plašākas pārkvalifikācijas un kvalifikācijas celšanas iespējas dažādām sociālā riska grupām.

Lai gan izglītības attīstīšanai ir pieņemti vairāki politiski dokumenti, tomēr tie līdz galam nav īstenoti politikas procesa pēctecības trūkuma un citu iemeslu dēļ.

Nepietiekamas izglītības problēmas risināšanu kavē tādi faktori kā biežās valdības maiņas, vājā koordinācija un reformu atlikšana, nespēja pievērsties noteiktām prioritātēm, kas tālāk paradās budžetā, jo netiek iekļautas noteiktu grupu/veidu vajadzības. Nozīmīga problēma ir kvalitatīvas informācijas trūkums par nepietiekami izglītotiem Latvijas iedzīvotājiem un to vajadzībām. Statistiskie dati bieži ir neprecīzi vai pat pretrunīgi, trūkst akadēmisku pētījumu, kas sniegtu plašāku ieskatu par nepietiekamas izglītības problēmu un tās risināšanas iespējām.

⁸ Izglītības attīstības koncepcija 2002.–2005. gadam. Koncepcija akceptēta Saeimā 2002. gada 17. oktobrī.

⁹ Valsts pamatizglītības standarts, 3. lpp.

¹⁰ Vienotais programmdokuments 2004.–2006. gadam.

2. Obligātā izglītība Latvijā

Obligātā izglītība

Izglītības sistēmu Latvijā regulē Izglītības likums, izglītības procesa norisi nosaka arī Vispārējās izglītības un Profesionālās izglītības likumi¹¹.

Tiek izšķirtas šādas obligātās izglītības pakāpes:

- pirmsskolas izglītība, sagatavojot 5 un 6 gadus vecus bērnus skolai (kopš 2003. gada 1. septembra);
- pamatzglītība jeb 9 klašu izglītība. Prasība apgūt pamatzglītību paliek spēkā līdz 18 gadu vecumam vai brīdim, kad skolēns saņēmis pamatzglītību apliecinājošu dokumentu – apliecību¹².

Kopš 2004. gada pamatzglītības apliecinājumu nesaņem, ja izglītojamais kādā no mācību priekšmetiem gada laikā vai valsts pārbaudījumos nav ieguvis vērtējumu vai vairāk nekā divos valsts pārbaudījumos saņēmis vērtējumu, kas zemāks par 4 ballēm (10 ballu sistēmā). Izglītojamais saņem licību¹³, un viņam ir jāturpina pamatzglītības apguve.

Izglītības sistēmas ietvaros ir noteikta **speciālā izglītība**, ar to saprotot personām ar speciālām vajadzībām un veselības traucējumiem vai arī speciālām vajadzībām vai veselības traucējumiem adaptētu vispārējo un profesionālo izglītību.¹⁴

Organizējot mācīšanās procesu, virknē gadījumu ir paredzētas speciālās **pedagoģiskās korekcijas** un **sociālās korekcijas programmas**. Ar **pedagoģisko korekcijas programmu** saprot tādu izglītības programmu, kas metodiski un organizatoriski pielāgota personām obligātās izglītības vecumā, kurām nepieciešams papildināt zināšanas pamatzglītības programmas ietvaros. Ar **sociālo korekciju** saprot izglītības programmu, kas metodiski un organizatoriski pielāgota personām obligātās izglītības vecumā ar sociālās uzvedības novirzēm.¹⁵

Atkārtotas mācības tajā pašā klasē – palikšana uz otru gadu¹⁶

Skolēni tiek pārcelti no klases uz klasi, ja saņēmuši apmierinošu vērtējumu visos mācību priekšmetos. Kopš 2005./2006. mācību gada tie skolēni, kas pamatskolā nespēj izpildīt

¹¹ Pieņemti 1999. gada 10. jūnijā.

¹² Apliecība par pamatzglītību – izglītības dokuments, kas apliecina pamatzglītības programmas apguvi.

¹³ Licība – dokuments, kas apliecina pamatzglītības vai vispārējās vidējās izglītības programmas daļas apguvi.

¹⁴ Izglītības likums.

¹⁵ Jēdzieni “pedagoģiskā korekcija” un “sociālā korekcija” ir definēti Vispārējās izglītības likumā.

¹⁶ Kārtību, kādā skolēni tiek uzņemti skolā, pārcelti nākamajā klasē un veidu, kā notiek skolas maiņa, nosaka IZM 2003. gada 27. novembrī izdotā instrukcija Nr. 7.

mācību priekšmetu standartu prasības un mācību gada noslēgumā, tajā skaitā ņemot vērā pēcpārbaudījuma rezultātus, vairāk nekā trijos mācību priekšmetos nav saņēmuši vērtējumu vai vērtējums ir zemāks par 4 ballēm, netiek pārcelti nākamajā klasē.¹⁷

Tiem skolēniem, kas mācību gada beigās piecos vai mazāk mācību priekšmetos ieguvuši vērtējumu, kas zemāks par 4 ballēm, vai nav ieguvuši vērtējumu, skolas pedagogiskā padome divos mācību priekšmetos nosaka pēcpārbaudījumus. Par padomes lēmumu tiek informēti vecāki. Skolēns 2 nedēļas pēc skolas mācību gada beigām turpina apmeklēt konsultācijas noteiktajos priekšmetos un pēc minētā laika piedalās zināšanu pārbaudē. Gada vērtējums noteiktā priekšmetā tiek aprēķināts, ņemot vērā divu semestru un pēcpārbaudījuma rezultātus. Ja vērtējums abos priekšmetos ir sekmīgs, skolēns tiek pārcelts nākamajā klasē.

Skolēniem, kas nav sekmīgi 5 vai mazāk priekšmetos, tiek dota iespēja papildināt zināšanas un uzlabot sekmes divos mācību priekšmetos. Tie skolēni, kas ir nesekmīgi vairāk nekā 5 priekšmetos, papildināt zināšanas un uzlabot sekmes skolas ietvaros pēc mācību gada beigām nevar un uz nākamo klasi pārcelti netiek.

Tā kā šāda prakse ir jauna, grūti novērtēt tās ietekmi uz zināšanu apguvi. Taču jāņem vērā – Eiropā veiktie pētījumi¹⁸ pierāda, ka otrgadniecība ietekmē skolēnu “atbiršanu” no izglītības sistēmas, tajā skaitā pirms pamatizglītības apguves.

Skolas izvēle un maiņa

Saskaņā ar likumdošanu, pamatskolas programma apgūstama vistuvāk audzēkņa dzīvesvietai, taču audzēkņu vecākiem ir tiesības izvēlēties skolas citā tās pašas vai citas pašvaldības teritorijā. Skolas maiņu var ierosināt vecāki, iesniedzot skolas vadībai rakstisku lūgumu, savukārt skola drīkst noformēt dokumentus bērna pārejai citā skolā tikai tad, ja tajā ir garantēta bērna uzņemšana, ko apliecina jaunās skolas direktora izziņa.

Skolas maiņa, ja tā nav saistīta ar dzīvesvietas maiņu, ņemot vērā gadījumu analīzi, visbiežāk notiek:

- sociālpsiholoģisku nesaskaņu dēļ, kas rodas gan starp skolēniem, gan skolēniem un skolotājiem;
- tāpēc, ka skolēnam, paliekot otrā gadu tajā pašā klasē, ir grūti atgriezties vidē, kur zināms par viņa trūkumiem;
- skolēna sekmju un/vai nepieņemamas uzvedības dēļ skolēnam/viņa vecākiem izteikts priekšlikums mainīt pamatizglītības apguves vietu.

¹⁷ MK noteikumi Nr. 822 “Noteikumi par obligātajām prasībām izglītojamo uzņemšanai un pārcelšanai nākamajā klasē vispārējā izglītības iestādē (izņemot internātskolas un speciālās izglītības iestādes)”, izdoti 2005. gada 1. novembrī.

¹⁸ Study on Access to Education and Training, Basic Skills and Early School Leavers. Final report. European Commission, 2005.

Minētie gadījumi raksturo pretrunas starp likumdošanu un pastāvošo praksi. Galvenokārt dažādās Latvijas lielās pilsētu skolās, kas, no vienas puses, netiek galā ar skolēna uzvedības traucējumiem un mācību grūtībām, bet, no otras puses, vēlas saglabāt augsto izglītības iestādes prestižu, skolas direktors vai tā vietnieks lūdz bērna vecākus pieņemt lēmumu par skolas maiņu un uzrakstīt likumā noteikto iesniegumu. Dažos gadījumos skolas vadība neievēro likumdošanā noteiktās normas un izsniedz vecākiem visus skolēna dokumentus, lai gan nav zināms, kādā skolā bērns mācības turpinās. Tā kā minēto skolu rīcība ir līdzīga, Rīgā, piemēram, veidojas grupa bērnu, kas reizi gadā tiek “pārmētāti” no skolas uz skolu. Protams, dažkārt šāda skolas maiņa labvēlīgi ietekmē skolēna turpmāko mācību procesu, jo, nonākot mazākā skolā, mazākā klases kolektīvā, viņam tiek pievērsta īpaša uzmanība. Taču vairumā situāciju bērna sekmes pasliktinās, uzvedība nemainās, jo trūkst bērnam un viņa ģimenei nepieciešamā atbalsta un palīdzības.

Tā kā aprakstītā parādība nav pētīta sīkāk, nevar izdarīt secinājumus par tās vispārēju izplatību un sekām, taču piemēri liecina par atsevišķu izglītības iestāžu praksi, kas nesekmē dažādu bērnu iekļaušanos skolas vidē, bet, gluži pretēji, daļa skolēnus grupās atkarībā no viņu sekmju līmeņa un uzvedības piemērotības.

Izslēgšana no skolas

Izglītojamo, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu un apgūst pamatizglītību, drīkst atskaitīt no skolas tikai pēc lēmuma saskaņošanas ar pašvaldību, kuras teritorijā bērns dzīvo.¹⁹

Atskaitīšanas iemesli var būt izbraukšana no valsts, miršana, krimināla soda piespriešana, kas paredz brīvības atņemšanu.²⁰ Atskaitīšana no skolas ir sarežģīts process – piemēram, pat tad, ja bērns skolā nav bijis gadu un atrodas policijas meklēšanā, viņa atskaitīšana no skolas nav iespējama.

Ja bērns dzīvo un mācās citā valstī, jānotiek šādai procedūrai: pirmkārt, skolēna vecākiem ar iesniegumu par izglītības apguvi citā valstī jāinformē direktors. Ja bērna prombūtne ir mazāka par gadu, skolas dokumentos tiek izdarīts informējošs ieraksts, taču bērns no skolas izslēgts netiek. Tikai tad, ja bērns citā valstī mācās ilgāk par gadu un no vecākiem saņemts iesniegums, viņu ar direktora rīkojumu no skolas var atskaitīt.

¹⁹ Vispārējās izglītības likuma 32. panta 5. punkts.

²⁰ Kurlovičs, G., Muraškovska, I., Vilciņa, A. Pamatizglītības ieguves iespējas bērniem ārpus izglītības sistēmas. Izglītības reformas Latvijas sabiedrības integrācijai un labklājībai. Pārskats par izglītību 2003./2004. SPC. PROVIDUS, Rīga, 2004.

3. Izglītības nodrošināšanā iesaistītās institūcijas, speciālisti un to sadarbība

Valsts un pašvaldību kompetences

Saskaņā ar Latvijas likumdošanu, LR parlamenta jeb **Saeimas** kompetencē ir ar izglītību saistītu likumu, likumu labojumu, izglītībai paredzētā budžeta izstrāde un apstiprināšana. **Ministru kabineta** pārziņā ir ar izglītību saistīto normatīvo aktu/noteikumu izdošana.

Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) ir centrālā institūcija, kuras pārvaldē ir izglītības joma Latvijā. IZM pilnvarās ietilpst normatīvo aktu, to labojumu izstrāde, rekomendāciju izstrāde iestādēm, kas atrodas ministrijas pakļautībā. Ministrijas kompetencē ir tādi jautājumi kā:

- priekšlikumu izstrāde valsts budžeta līdzekļu piešķiršanai izglītībai, zinātnei, sportam un jaunatnes lietām;
- piešķirto līdzekļu izlietojuma kontrole;
- mācību standartu izstrāde, tiem atbilstošu izglītības programmu izstrāde;
- valsts pārbaudījumu kārtības noteikšana;
- vispārēja mācību iestāžu darba izpildes kontrole;
- pedagogu izglītības ieguves un profesionālās pilnveides darba koordinācija;
- pētnieciskā darba veikšana;
- sadarbība izglītības jomā ar citām valstīm un starptautiskām organizācijām.²¹

IZM ir atbildīga par visu darba nodrošinājumu speciālajās skolās, un tās vai arī citu ministriju – Kultūras, Labklājības un Zemkopības, atkarībā no jomas – pārziņā ir arodskolas un vidējās profesionālās mācību iestādes. Šo skolu darbība tiek pilnībā finansēta no valsts budžeta.

Lielākā daļa skolu, kas sniedz pamatizglītību, saskaņā ar Izglītības likumu un likumu “Par pašvaldībām”, ir nodota **pašvaldību** pārziņā. Līdztekus citām darbībām, kas ir pašvaldību kompetencē, tām Latvijā jāpilda arī šādas funkcijas:²²

- saskaņojot ar IZM, jādibina, jāreorganizē un jālikvidē pamatskolas, sākumskolas;
- jānodrošina dibināto izglītības iestāžu darbība;
- bērniem, kas sasnieguši obligātās izglītības vecumu un kas dzīvo konkrētajā administratīvajā teritorijā, jānodrošina vieta pirmsskolas, pamatskolas un vispārējās vidējās izglītības mācību iestādēs;
- saskaņojot ar IZM, jāpieņem darbā un jāatbrīvo no darba pārraudzībā esošo mācību iestāžu vadītāji;

²¹ Saskaņā ar Izglītības likumu.

²² Izglītības likuma 17. pants un likuma “Par pašvaldībām” 15. pants.

- jāveic obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaitē;
- jāorganizē ārpusskolas bērnu iestāžu izveide un jānodrošina to uzturēšana.

Arī izglītības finansēšana, tieši tāpat kā funkcijas, tiek dalīta starp valsti un pašvaldībām. Valsts pārziņā ir skolotāju algas, skolas psihologa darba samaksa un visi sociālie maksājumi. Pašvaldība nodrošina skolas ar mācību materiāliem, skolu ēku uzturēšanu, remontu, tehniskā personāla algošanu.

Pašvaldības vadībā skolu direktori ir atbildīgi par darba organizēšanu izglītības iestādēs.

Darbs skolā

Darbs skolā, identificējot bērnus un sniedzot atbalstu tiem, kas ne visai sekmīgi tiek galā ar mācību iestādes izvirzītajām prasībām, ir atkarīgs no vairākiem savstarpēji saistītiem faktoriem. Viens no tiem ir speciālistu pieejamība un kvalifikācija.

Pirmais speciālists, kas parasti identificē bērnus, ar kuriem nepieciešams veikt papildu darbu, ir **klases audzinātājs**. Viņa uzdevums ir sekot līdzi skolēna sekmēm, kavējumiem, problēmu risināšanā iesaistīt vecākus/aizbildņus. Šo pienākumu sekmīga izpilde ir atkarīga no klases audzinātāja motivācijas, prasmēm un brīvā laika.

Darbu skolā ar riska grupas bērniem uzlabo un attīsta **sociālais pedagogs**, kura kompetencē ir sociālpedagoģiskās korekcijas jautājumi. Šie speciālisti, sadarbojoties ar audzinātājiem un komandām, ja tādas skolās ir izveidotas un funkcionē, izstrādā katram bērnam piemērotas korekcijas programmas, nepieciešamības gadījumā apseko ģimenes, palīdz nokārtot sociālo palīdzību (maznodrošināto pabalstus vecākiem, brīvpusdienas skolēniem u. c.), mēģina strādāt ar vecākiem.

Sociālā pedagoga loma skolā ir neaizstājama. Piemēram, Jūrmalas Bērnu tiesību aizsardzības centra (BTAC) vadītājas vērojumi liecina, ka skolās, kurās ir šis speciālists, ir daudz mazāk stundu kavējumu un konfliktsituāciju.²³ Taču speciālista atrašanās skolā ir atkarīga no pašvaldības lēmuma segt speciālista atalgojuma izmaksas.²⁴ Ir zināms, ka katrā Rīgas un Valmieras skolā atkarībā no skolēnu skaita strādā vismaz viens sociālais pedagogs, savukārt Zemgales reģionā ir 1 sociālais pedagogs uz 4–5 skolām.²⁵

²³ Sociālie pedagogi vajadzīgi visās skolās. "Rīgas Balss", 2005. gada 1. janvāris.

²⁴ Valsts pārziņā ir skolotāju, skolas vadības algas, skolas psihologa darba samaksa un visi sociālie maksājumi.

²⁵ Kurlovičs, G., Muraškovska, I., Vilciņa, A. Pamatizglītības ieguves iespējas bērniem ārpus izglītības sistēmas. Izglītības reformas Latvijas sabiedrības integrācijai un labklājībai. Pārskats par izglītību 2003./2004. SPC. PROVIDUS, Rīga, 2004.

Darbā ar riska grupas bērniem tiek iesaistīti arī **skolas psihologi**, kuru uzdevums ir diagnosticēt mācību vai uzvedības traucējumus, konsultēt skolotājus piemērotāka mācību procesa organizēšanā, sniegt atbalstu vecākiem, strādāt ar bērnu, palīdzot formulēt viņa dzīves mērķus un to sasniegšanas stratēģiju.

Tomēr jāatzīst, ka dažkārt minēto speciālistu kvalifikācija neatbilst skolas vajadzībām²⁶, tādējādi būtu nepieciešams pārskatīt augstskolu mācību programmas, kas sagatavo minētos speciālistus darbam skolās, kā arī jāizveido sistemātiskas un uz skolēnu vajadzībām balstītas tālākizglītības programmas tiem darbiniekiem, kas skolās jau strādā.

Skolas administrācijas kompetencē ir izlemēt, kāda informācija un cik bieži skolas ietvaros tiks apkopota un analizēta

Ir skolas, kurās tiek veikta regulāra audzēkņu skolas kavēšanas uzskaite, analizēti iemesli, izstrādāta tūlītēja un turpmākā rīcības stratēģija, iesaistot dažādus speciālistus. Citviet Latvijā skolās kavētāju uzskaite tiek veikta, informāciju apkopojot reizi gadā, saskaņā ar Ministru kabineta izstrādātajiem noteikumiem²⁷ uzskaitot tos bērnus, kas neattaisnoti kavējuši vairāk nekā pusi no mācību stundām.

Skolās aizvien biežāk tiek izmantots **komandas** darba princips. Šāda darba nozīmība akcentēta valsts un pašvaldību līmeņa pedagoģisko darbinieku konferencēs un arī īstenota praksē. "Izglītības iestādē palīdzības sniegšanai skolēniem jāizmanto komandas princips, taču klases audzinātājiem jābūt kā drošības garantam ikvienam savas klases skolēnam."²⁸ Skolas komandā, kas sniedz atbalstu bērniem un jauniešiem, kam ir mācību grūtības, saskarsmes problēmas, tiek iekļauti tādi speciālisti kā klases audzinātājs, mācību priekšmetu skolotājs, skolas psihologs, sociālais pedagogs, medmāsa. Katrā pilsētā un rajonā ir atrodami vairāki piemēri, kad skolu speciālistu darbs komandā tiek īstenots veiksmīgi, taču izglītības darbinieki atzīst, ka pastāv šķēršļi, kas traucē viņu darbu ar riska/mazaizsargātajām grupām skolas ietvaros:²⁹

- nepietiekamas zināšanas un prasmes tādās jomā kā mazaizsargāto/riska grupas bērnu vajadzību novērtēšana;
- nepietiekamas teorētiskas zināšanas par riska grupu bērnu uzvedības cēloņiem un pamatojumu profilakses darba pieejas izvēlei;

²⁶ Lazdiņa, S., Zavackis, A. Mazaizsargāto grupu bērnu iespējas saņemt palīdzību un atbalstu Valmierā, mazinot apreibinošo vielu lietošanas risku. Situācijas analīze. Izglītošanās centrs ģimenei un skolai, 2004.

²⁷ Ministru kabineta noteikumi Nr. 439.

²⁸ Citāts no LU profesores S. Sebres referāta Rīgas pilsētas audzināšanas speciālistu konferencē "Audzināšanas darbības loma izglītības procesā".

²⁹ Lazdiņa, S., Zavackis, A. Mazaizsargāto grupu bērnu iespējas saņemt palīdzību un atbalstu Valmierā, mazinot apreibinošo vielu lietošanas risku. Situācijas analīze. Izglītošanās centrs ģimenei un skolai, 2004.

- informācijas trūkums par to, kur vērsties pēc palīdzības, risinot sarežģītas riska grupu bērnu problēmsituācijas;
- nepietiekamas zināšanas un prasmes, kas varētu būt noderīgas darbā ar mazaizsargāto grupu bērnu vecākiem;
- nepietiekamas zināšanas un pieredze, kā organizēt darbu komandā.

Skolās, saskaņā ar to nolikumiem, darbojas vecāku padomes, kuras lielākoties pilda konsultatīvas funkcijas, apspriežot jautājumus, kas saistīti ar vecāku līdzdalību mācību procesā un ārpusstundu darbā. Katrā skolā darbojas skolēnu parlaments (dome). Šī struktūra lielākoties tiek veidota no aktīviem, motivētiem jauniešiem, kas spēj organizēt ārpusklasses norises, piemēram, izklaides pasākumus. Ziņojuma autores rīcībā nav informācijas, ka aprakstītās vienības piedalītos darbā ar riska grupām.

Pašvaldību līdzdalība

Vairākām pašvaldību institūcijām un struktūrvienībām to darbības ietvaros tiek uzticēti tādi uzdevumi, kas sekmē obligātās izglītības apguves procesu. Struktūrvienību darbs un speciālistu piesaiste katrā vietā atšķiras, ņemot vērā pašvaldību pieejamos resursus: finanšu līdzekļus, speciālistus un kvalifikāciju.

Vairākās pilsētu pašvaldībās ir izveidoti **Bērnu tiesību aizsardzības centri**, kas iesaistās darbā ar riska grupu bērniem. Kā pozitīvu piemēru var minēt Jūrmalas pilsētas BTAC, kura ietvaros ir izveidota skolu kavētāju uzskaites sistēma. Tā ir regulāra, ikmēneša skolu atskaite par bērniem, kas mēnesī neattaisnoti kavējuši 30 stundu. BTAC speciālisti, saņemot informāciju par neattaisnotiem kavējumiem, rīko mājas vizītes un iespēju robežās sniedz atbalstu gan bērniem, gan vecākiem/aizbildņiem. Līdz ar to pilsētas rīcībā nonāk detalizēta informācija par bērnu – skolas kavētāju, viņu ģimenes vajadzībām, sniegto palīdzību. Taču šāda prakse nav plaši izplatīta un uzskatāma par popularizējamu iniciatīvu.

Dažkārt izglītības prasību nodrošināšanā netieši tiek iesaistīti arī pilsētu **sociālie dienesti** vai pagastu sociālie darbinieki. Piemēram, Valmieras pašvaldības sociālais dienests, strādājot ar maznodrošinātām ģimenēm, lai piešķirtu garantēto minimālo ienākumu, pieprasa informāciju par konkrētās ģimenes bērnu skolas apmeklēšanu, tādējādi stimulējot vecākus iesaistīties skolas apmeklējumu kontrolē.³⁰ Pagastos, kuros nav sociālā pedagoga, dažkārt skolas veido saiknes ar sociālo darbinieku, kas tālāk palīdz vecākiem un bērniem tikt galā ar ikdienas pienākumiem, tajā skaitā ar bērnu mācību iestādes apmeklēšanu.

³⁰ Lazdiņa, S., Zavackis, A. Mazaizsargāto grupu bērnu iespējas saņemt palīdzību un atbalstu Valmierā, mazinot apreibinošo vielu lietošanas risku. Situācijas analīze. Izglītošanās centrs ģimenei un skolai, 2004.

Ar bērniem, kas vairāk nekā divas reizes sodīti administratīvi vai vienu reizi sodīti par krimināliem pārkāpumiem, bet netiek nosūtīti uz speciālām mācību un audzināšanas iestādēm, dažās pašvaldībās nodarbojas speciāli šim nolūkam izveidoti palīdzības dienesti. Šo dienestu pieņēmumos ietilpst gan skolēnu ikdienas dzīves pārraudzība, gan skolas apmeklējumu kontrole.

Atsevišķās pašvaldībās tiek veidotas **padomes un multidisciplināras** dažādu speciālistu **komandas**, kuras risina arī jautājumus, kas saistīti ar obligātās izglītības apguves pilnveidi. Piemēram, Salacgrīvas pašvaldībā izveidotā dažāda līmeņa speciālistu komanda ir izstrādājusi vairākpakāpju sistēmu, kā identificēt bērnus ar izteiktiem mācību un uzvedības traucējumiem, kā un kad iesaistāmas dažādas atbalsta struktūras.

Iepriekš aprakstītie piemēri uzskatāmi par labas prakses pazīmēm un nav attiecināmi uz visu Latviju kopumā, taču tie dod pamatu secinājumam, ka vairāku pašvaldību rīcībā ir sākotnēji nepieciešamie resursi, lai veidotu sistemātisku un koordinētu darbu ar bērniem un jauniešiem, kas pakļauti pamatizglītības neiegūšanas un sociālās izstumtības riskam.

Tomēr optimālu darba organizāciju pašvaldībās un skolās ietekmē šādas dažāda līmeņa problēmas:³¹

- pilsētās un pagastos nav pietiekama skaita kvalificētu darbinieku, kas spētu uzņemties konsultatīvo un koordinējošo darbu ar bērniem, jauniešiem un viņu ģimenēm;
- pilsētas un pagasti visai **ierobežoti spēj nodrošināt** savlaicīgus profilaktiskus, atbalsta un koordinācijas **pasākumus**, iniciatīva tiek uzsākta un pakalpojumi sniegti tikai tad, kad bērns jau nonācis narkotiku atkarībā vai izdarījis kādu krimināli sodāmu darbību;
- **individuālie pakalpojumi** lielā mērā ir **izolēti** cits no cita un vāji koordinēti;
- **nesakrīt** institūciju, piemēram, skolas, policijas un pilsētas/pagasta, **informācija** par konkrētā jaunieša problēmām un situāciju;
- **skolas slēpj informāciju** par jauniešu problēmām, lai nezaudētu izglītības iestādes prestižu.

Nevalstisko organizāciju iesaiste

Lai gan valstī kopumā NVO līdzdalība sabiedrībā aktuālu jautājumu risināšanā ir nepietiekama, ir vairāki pozitīvi piemēri, kas liecina par NVO ieguldījumu bērnu un jauniešu atbalsta sistēmas veidošanā.

Iesaistoties obligātās izglītības apguves procesa pilnveidē, NVO, sadarbībā ar skolām un pašvaldību institūcijām, īsteno projektus, kuri sekmē sociālās izolētības mazināšanu skolā,

³¹ Stratēģijas Latvijā veicamajam darbam ar bērniem un jauniešiem, kas ir atkarīgi no psihoaktīvajām vielām. Latvijas un Dānijas valdības kopprojekta materiāls. 2004. gada 9. februāris. www.lm.gov.lv/doc_upl/Strategija.doc

sistemātiska un koordinēta bērniem nepieciešamā atbalsta sniegšanu, bērnu un vecāku motivēšanu iesaistīties izglītības procesā. Projekti tiek veidoti, balstoties uz dažādu mērķauditoriju vajadzību izpēti, un to īstenošanas laikā tiek izmantotas tādas darbības formas kā skolas, pašvaldības speciālistu, vecāku un bērnu izglītošana, metodisku materiālu veidošana un izplatīšana, skolēniem piemērotas fiziskās (mācību) vides iekārtošana. Piemēram, Izglītības iniciatīvu centrs 2004. gadā vadīja projektu trijās Latvijas pilsētās, sekmējot čigānu tautības bērnu iesaisti pamatizglītības apgūvē. Projekta laikā tika organizēts darbs ar vecākiem, veicinot izpratni par pamatizglītības apguves nepieciešamību. Tika uzlabota skolas vide – labiekārtotas klašu telpas, izglītoti pedagogi un nopirkts inventārs.³²

Izglītošanās centra ģimenei un skolai speciālisti 2003./2004. mācību gadā strādāja ar 15 skolu komandām, veicinot sistemātisku atbalsta sniegšanu bērniem, kam raksturīga antisociāla uzvedība, mācību grūtības. Projektu laikā tika meklētas skolu iespējas sadarboties ar pašvaldību institūcijām, risinot jautājumus, kas sniedzas ārpus skolas darbības kompetences, bet ietekmē mācību norises. Teorētiskas koncepcijas, projekta pieredze, labā prakse un ieteikumi tika apkopoti materiālā “Savādāks” bērns skolā, kā sniegt nepieciešamo atbalstu”, kas tika nosūtīts visām Latvijas vispārīzglītojošajām skolām.³³

Pēdējo gadu laikā aizvien aktīvāk darbojas dažādas vecāku iniciatīvas grupas, no kurām daļu dibina NVO. Starp nodibinātajām var minēt tādas organizācijas kā “Vecāki Jelgavai”, “Vecāki Jūrmalai”, “Vecāki Rīgai”. Šo NVO darbs ir vairāk vērst uz sabiedriskās kārtības noteikumu un normu ievērošanas uzraudzību, un tās darbojas kopā ar valsts un municipālās policijas pārstāvjiem, organizē reidus, informē valsts, pašvaldību institūcijas un vecākus par sabiedrisko kārtību traucējošiem faktoriem pilsētā, ieteic, kā novērst iepriekšminētos faktorus veicinošos apstākļus. Tādējādi var sacīt, ka šo NVO darbība sekmē bērna augšanai un attīstībai piemērotas vides veidošanu, kas netieši ietekmē arī izglītības apguvi.

Neraugoties uz minētajiem pozitīvajiem piemēriem, jāatzīst, ka NVO iesaiste pamatprasmju un pamatizglītības apgūvē valstī kopumā ir maz attīstīta, un to ietekmē šādi faktori:

- valstī nav programmas, kas atbalstītu NVO attīstību;
- NVO finansēšana tiek balstīta uz projektu konkursos iegūtajiem līdzekļiem. Ja projekts un finansējums beidzas un nākamais finansējums nav iegūts, NVO pastāvēšana tiek apdraudēta;
- savstarpējas konkurences dēļ, kas rodas cīņā par finanšu līdzekļu iegūvi, NVO vidē un arī ārpus tās nenotiek nepieciešamā zināšanu un pieredzes apmaiņa.

³² Izglītības iniciatīvu centra projekta “Roma child in welcoming school” materiāli.

³³ Izglītošanās centra ģimenei un skolai projektu materiāli.

4. Obligātās izglītības apguve

Informāciju par izglītības apguvi un to ietekmējošiem faktoriem Latvijā apkopo Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvalde (CSP) un Izglītības un zinātnes ministrija. Atsevišķos gadījumos arī lielo pilsētu pašvaldības institūcijas un Latvijas rajonu izglītības pārvaldes veic neatkarīgu statistikas datu apkopošanu un analīzi. Līdztekus sabiedrība var iepazīties ar ANO attīstības programmas ikgadējiem pārskatiem par tautas attīstību, kuros tiek analizēti arī ar izglītības apguvi saistīti jautājumi. Tāpat virkne starptautisku salīdzinošo pētījumu rezultātu sniedz būtisku informāciju par izglītības apguvi. Lai gan ir pieejami dažādi dati un avoti, informācija, kas raksturo obligātās izglītības apguves procesu, nav pilnīga un iegūtie dati dažkārt ir pretrunīgi un grūti interpretējami, tomēr tie norāda uz izglītības politikas un prakses nepilnībām, risinot jautājumus, kas saistīti ar izglītojamo “atbiršanu” no izglītības sistēmas.

Pieejamo statistikas datu analīze

Analizējot CSP izglītības pamatrādītājus par 2004./2005. mācību gadu³⁴, jāsecina, ka pamatizglītības apguvē nav bijis iesaistīts nozīmīgs skaits obligātā izglītības vecuma bērnu.

Tomēr šī informācija par izglītojamo skaitu, kas nav iesaistīti pamatizglītības apguvē, ir visai neprecīza, jo IZM obligātā izglītības vecuma bērnu uzskaitē atšķiras no Iedzīvotāju reģistra sniegtās informācijas par šā vecuma bērnu skaitu Latvijā.

Piemēram, procentuālais skaitliskais sadalījums 2003. gadā norāda, ka 94,9% no obligātā izglītības vecuma bērnu kopskaita bija reģistrējušies izglītības iestādēs. Savukārt 4,3% bērnu nebija reģistrējušies, nemācījās un pamatizglītību nebija apguvuši. Aplūkojot šo sadalījumu, jāsecina, ka ziņas par 0,8% bērnu, ņemot vērā Iedzīvotāju reģistra datus, nav atspoguļotas. Ziņojuma sagatavošanas laikā neizdevās iegūt informāciju, kas aprakstītu iemeslus, kādēļ tik liels skaits obligātās izglītības vecuma bērnu skolās nebija reģistrēti un nemācījās. Var pieņemt, ka:

- līdz ar iedzīvotāju brīvu iespēju deklarēt savu dzīvesvietu, pašvaldību iedzīvotāju uzskaites dati ir neprecīzi, iespējams, daļa bērnu šajos reģistros nemaz neparādās;
- pilnībā netiek organizēta pirmsskolas izglītības vecuma bērnu uzskaitē, un, tā kā šajos rādītājos iekļauti bērni no 5 gadu vecuma, daļa no viņiem izglītības iestādēs nav reģistrēti;
- Daļa bērnu uz nenoteiktu laiku ir izbraukuši no valsts un tāpēc nav reģistrēti izglītības iestādēs. Piemēram, 2003. gadā no Latvijas kopā ar vecākiem izbraukuši 3373 bērni³⁵. Nav zināms, vai šie bērni apgūst izglītību citās valstīs vai varbūt nemācās vispār.

³⁴ Izglītības iestādes Latvijā 2004./2005. mācību gada sākumā. Statistikas biļetens. Rīga, 2005, 17.–18. lpp.

³⁵ Informācija no Pārskata par bērnu stāvokli Latvijā 2003. gadā. Īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās sekretariāts 2004, www.bernutiesibas.lv

Līdztekus “atbirušo” obligātā izglītības vecuma bērnu skaitam nozīmīga izglītojamo daļa ilgstoši neattaisnoti kavē skolu. Tā 2004. gadā, saskaņā ar IZM datiem, ap 4500 skolēnu neattaisnoti ilgstoši kavējuši skolu, un salīdzinājumā ar iepriekšējiem mācību gadiem šis skaits bija audzis.³⁶

Lai gan minētie dati neatspoguļo audzēkņu vecumu un izglītības apguves posmu, rādītāju kopējais pieaugums liecina par nepietiekamo izglītības sistēmas kapacitāti, lai nodrošinātu izglītības apguves iespējas visiem bērniem.

Visai neskaidra ir arī informācija par neattaisnotas skolas kavēšanas iemesliem. Skolām, sniedzot pārskatu, ir jānorāda, kāpēc skolēns neattaisnoti kavē skolu, atzīmējot vienu no trim piedāvātiem kritērijiem: “patvaļīga neierašanās un klaiņošana”, “vecāku bezatbildība” un “ģimenes sociālās problēmas”. Tomēr iegūtais skolas neapmeklēšanas iemeslu skaidrojums visai vāji raksturo neattaisnotas skolas kavēšanas iemeslus, jo piedāvātie kritēriji ir neskaidri (piemēram, nav noteiktas robežas starp kritērijiem “vecāku bezatbildība” un “ģimenes sociālās problēmas”) un nepilnīgi (piemēram, kritēriji neparedz, ka skolas kavēšanas iemesli varētu būt saistīti ar problēmām izglītības sistēmā, nevis ģimenē). Rodas iespaids, ka informācijas vākšana par skolu neapmeklēšanas iemesliem vairāk atspoguļo izglītības sistēmas centienus novelt atbildību uz ģimeni, nekā ir mēģinājums izprast neapmeklēšanas problēmu.

Viena no problēmām, kas tieši saistīta ar skolas neapmeklēšanu, ir **atkārtotas mācības tajā pašā klasē (otrgadniecība)**. 2003./2004. mācību gada noslēgumā uz otru gadu bija palikuši 8485³⁷ vispārizglītojošo skolu skolēni, no kuriem 2175 mācījās no 1. līdz 4. klasei un 6125 skolēni – no 5. līdz 9. klasei. Tas nozīmē, ka 2,57% no 1.–4. klašu skolēniem paliek uz otru gadu, savukārt 5.–9. klašu grupā šādu skolēnu skaits veido 3,78%.

Rīgas domes Izglītības, jaunatnes un sporta departamenta statistika³⁸, kas atspoguļo tajā pašā klasē uz otru gadu atstāto skolēnu skaitu Rīgā, norāda, ka straujš otrgadnieku skaita pieaugums vērojams 7. un 8. klasē. Šī situācija tiek skaidrota ar daļas skolēnu nespēju izpildīt sarežģītās izglītības programmu prasības, kas īpaši pieaug tieši minētajā posmā, neizslēdzot tādas papildu iemeslus, kā “robi” zināšanās un mācību motivācijas trūkums.

Diemžēl nav pieejamu datu par to, cik lielā mērā Latvijā otrgadniecība veicina skolēnu “atbiršanu” no skolas. Tāpat nav pietiekami pamatotas informācijas par otrgadniecības un mācību motivācijas saistību. Tomēr, neraugoties uz šādas informācijas trūkumu, otrgadniecība

³⁶ Izglītības valsts inspekcijas un Izglītības un zinātnes ministrijas dati, pārpublicēti no laikraksta “Diena”, 16.10.2004.

³⁷ Izglītības iestādes Latvijā 2004./2005. mācību gada sākumā. Statistikas biļetens. Rīga, 2005, 50. lpp.

³⁸ RD Izglītības, jaunatnes un sporta departamenta rīkotās konferences (2004. gada 3. decembris) materiāli.

patī par sevi var tikt uzskatīta par problēmu izglītības sistēmā, jo lielā skaitā gadījumu skolēna atstāšana uz otru gadu nepietiekamas izglītības problēmu nerisina. Par to liecina fakts, ka 1761 skolēns (20,75%), no tiem, kas netiek pārcelti uz nākamo klasi, bija trešgadnieki (atkārtoti atstāti mācīties tajā pašā klasē).

Analizējot statistikas datus nepietiekamas izglītības kontekstā, nepieciešams pieskarties arī no skolām atskaitīto skolēnu skaitam. Daļa no šiem skolēniem tādējādi “izkrīt” no izglītības sistēmas. 2004./2005. mācību gadā no dienas skolām tika atskaitīti kopumā 10 838 skolēni, no tiem 7880 (73%) pamatskolas klasēs,³⁹ kas būtiski neatšķiras no situācijas 2003./2004. mācību gada laikā, kad tika atskaitīti 10 242 skolēni, no kuriem 7331 (71,6%) bija pamatskolas skolēni.⁴⁰ Šie skaitļi nonāk IZM rīcībā, saņemot skolas sniegto informāciju. Skola, sniedzot šāda veida atskaiti, iemeslus grupē kategorijās: “pārgājis uz citu mācību iestādi”, “atskaitīts, sasniedzot 18 gadu vecumu”, “vairāk nekā gadu izbraucis un atrodas ārzemēs”, “atskaitīts par pārkāpumiem”, kā arī min citus iemeslus (piemēram, bērna atrašanās psihiatriskajā klīnikā u. c.). Kā jau minēts iepriekš, atskaitīšana nenozīmē, ka skolēns neturpina mācības citā skolā, citā valstī vai slēgta tipa audzināšanas iestādē. Taču, tā kā nav pieejama informācija par atskaitīto skolēnu turpmāko izglītošanos, tad plašāka šā aspekta analīze nav iespējama.

Savukārt **precīzāki atskaitīšanas iemesli pieejami par profesionālās izglītības iestādēm.** 2005./2006. mācību gadā no profesionālās izglītības iestādēm tika atskaitīti 6995 audzēkņi, no tiem 1317 (19%) par nesekmību un 2106 (30%) par mācību iestādes neapmeklēšanu.⁴¹ Atskaitīto audzēkņu daudzums veido apmēram 16% no visa profesionālo skolu audzēkņu skaita. **Visvairāk jaunieši tikuši atskaitīti no 1. un 2. mācību kursa, tātad arodizglītības apguves sākumposmā, turklāt apmēram puse tiek atskaitīti par nesekmību un skolas neapmeklēšanu.**

Pieejamo pētījumu analīze

Statistiskos rādītājus var papildināt ar kvalitatīviem datiem no Latvijā pēdējo gadu laikā veiktajiem pētījumiem, kas atklāj virkni problēmu izglītības apguves nodrošināšanā un ar to saistītās sfērās. Statistikas dati sniedz informāciju par nepietiekamas izglītības problēmas apjomu, toties pētījumi ir vairāk vērsti uz problēmas risināšanas analīzi. **Pētījumos identificētās tādas būtiskas nacionālā līmeņa problēmas kā nepilnīga bērnu uzskaitē, resursu trūkums, informācijas trūkums, kā arī ar motivāciju un mācību programmu sarežģītību saistītas problēmas.**⁴²

³⁹ IZM Statistikas nodaļas dati.

⁴⁰ Izglītības iestādes Latvijā 2004./2005. mācību gada sākumā. Statistikas biļetens. Rīga, 2005, 51. lpp.

⁴¹ IZM Statistikas nodaļas dati.

⁴² Kā svarīgāko šajā jomā var norādīt I. Dedzes, M. Krūzmētras un I. Mikiško pētījumu “Savlaicīgu pamatizglītības apguvi traucējošo faktoru kopums”, 2004.

Izglītības sistēmas pieejamību un vienlīdzību analizējuši *OECD* eksperti⁴³, norādot, ka viena no problēmām ir ticama un koordinēta skolas vecuma bērnu reģistra trūkums. Reģistra trūkuma dēļ nav skaidras izpratnes par bērnu skaitu, kas ir obligātās izglītības vecumā, bet neapmeklē skolu.

Secinājumi par ielu bērniem Latvijā⁴⁴ sniedz papildu informāciju par nepilnībām atbalsta sistēmā sociālā riska grupas bērniem, akcentē resursu tūkumu bērnu vajadzību nodrošināšanai un norāda uz nepietiekamu riska faktoru, kas ietekmē bērnu labklājību, analīzi.

Pašvaldību darba vērtējumos atklātie būtiskākie trūkumi ir finansējuma nevienlīdzīga sadale, neizstrādātas stratēģijas, speciālistu nepietiekamā kapacitāte, informācija un sadarbības nepilnības

Pašvaldību ieguldījums izglītībā ir atšķirīgs. Bagātākās pašvaldības piešķir nozīmīgu papildu finansējumu izglītības nodrošināšanai, savukārt citas pašvaldības nespēj izpildīt minimālās finansiālās prasības skolu uzturēšanai.⁴⁵ Šāds situācijas novērtējums nozīmē, ka nabadzīgo pašvaldību darbs ar no skolas “atbirušo” un “atbirstošo” skolēnu ir visai ierobežots, jo tas prasa papildu resursus (programmu sagatavošana un īstenošana, pedagogu tālākizglītība, sociālo pedagogu darba samaksa u. tml.).

Pašvaldībām nav stratēģijas sociālās riska grupas bērnu problēmu risināšanā⁴⁶, un tajās nav pietiekama skaita kvalificētu darbinieku, kas spētu uzņemties konsultatīvo un koordinējošo darbu ar bērniem, jauniešiem un viņu ģimenēm. Līdz ar to pilsētu un pagastu iespējas nodrošināt pakalpojumus ir visai ierobežotas. Līdztekus nepietiekami attīstīta ir sadarbība starp speciālistiem un institūcijām, sniedzot atbalstu bērniem un ģimenēm. Pakalpojumi lielā mērā ir izolēti un vāji koordinēti.⁴⁷

Vēl vienu problēmu akcentē izglītības darbinieki. Viņi atzīst, ka gan pašvaldības, gan skolas līmeņos ir nepietiekami attīstīts darbs ar dažādām riska grupām. Speciālisti uzskata, ka daudz biežāk sadarbība tiek organizēta pie jau samilzušām problēmām, nevis lai savlaicīgi prognozētu iespējamus riskus, kam pakļauti bērni un viņu ģimenes, un tos novērstu. Tāpat

⁴³ Nacionālo izglītības politiku analīze. *OECD* ekspertu ziņojums

⁴⁴ Inga Lukašinska. Ielas bērni Latvijā: problēmas un risinājumi. Rīga, Nordik, 2002, 40.–41. lpp. http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/ielas_berni_lv.pdf

⁴⁵ Nacionālo izglītības politiku analīze. *OECD* ekspertu ziņojums.

⁴⁶ Inga Lukašinska. Ielas bērni Latvijā: problēmas un risinājumi. Rīga, Nordik, 2002, 40.–41. lpp. http://www.politika.lv/polit_real/files/lv/ielas_berni_lv.pdf

⁴⁷ Stratēģijas Latvijā veicamajam darbam ar bērniem un jauniešiem, kas ir atkarīgi no psihoaktīvajām vielām. Latvijas un Dānijas valdības kopprojekta materiāls. 2004. gada 9. februāris. www.lm.gov.lv/doc_upl/Strategija.doc

lielākā daļa izglītības darbinieku norāda uz nepietiekamām zināšanām mazaizsargāto/riska grupas bērnu vajadzību novērtēšanā un atbalsta sniegšanā, informācijas trūkumu, kur vērsties pēc palīdzības, risinot sarežģītas riska grupas bērnu problēmsituācijas.⁴⁸

Secinājumi

Nacionālā izglītības politika un prakse

Latvijas Republikas likumdošana un citi politiski nozīmīgi dokumenti ir mūsdienīgi, skaidri definē izglītības sistēmas problēmas un mērķus, taču praksē tie netiek pilnībā realizēti.

Iedzīvotāju grupas, kuru pieeja izglītībai ir ierobežota, nesaņem pietiekamu palīdzību no valsts, atbildība par šo grupu ļaunu iesaisti izglītības procesā uzticēta pašvaldībām, kuru rīcībā esošie resursi un prioritātes ir atšķirīgas.

Izglītības satura reforma nosaka virzību uz prasmju veidošanu un dzīvē noderīgu zināšanu apguvi, taču atsevišķu priekšmetu mācību programmas joprojām ir sarežģītas un ne vienmēr saistītas ar praktisku izmantojamību, līdz ar to tās ir grūti apgūt bērniem ar nepietiekamu spēju līmeni un mazu mācību motivāciju.

Skolas vecuma bērnu uzskaitē nav pilnīga – starp iedzīvotāju reģistru un skolas vecuma bērnu uzskaiti, ko IZM uzdevumā īsteno skolas un pašvaldības, pastāv atšķirība. Nav skaidrs, cik liela daļa bērnu izglītības procesā nepiedalās un kādi ir šīs problēmas cēloņi.

IZM izstrādātie kritēriji, kas raksturo skolas kavēšanas iemeslus, ir neskaidri un dažādi interpretējami. Līdz ar to iegūtā informācija nav izmantojama.

Valstī netiek veikti pētījumi, kas kvalitatīvi raksturotu, piemēram, mācību motivācijas zuduma rašanās iemeslus un otrgadniecības vai trešgadniecības ietekmi uz pamatzglītības apguvi, tāpēc grūti novērtēt, cik lielā mērā darbs praksē atbilst politiski nospraustajiem mērķiem.

Latvijā ir uzsākts sociālās un pedagoģiskās korekcijas darbs ar bērniem, kuriem raksturīgi mācību un uzvedības traucējumi, taču tas nav pieejams visiem, kam nepieciešams, un darba ietekme nav pietiekami pētīta.

⁴⁸ Lazdiņa, S., Zavackis, A. Mazaizsargāto grupu bērnu iespējas saņemt palīdzību un atbalstu Valmierā, mazinot apreibinošo vielu lietošanas risku. Situācijas analīze. Izglītošanās centrs ģimenei un skolai, 2004.

Lokālā izglītības politika un prakse

Pašvaldību ieguldījums izglītības nodrošināšanā ir atkarīgs no tās rīcībā esošajiem finanšu līdzekļiem un cilvēkresursiem. Īpaši Latvijas austrumos – Latgalē, kā arī laukos kopumā, pašvaldības nav tik labi situētas, un izglītībai tiek atvēlēts mazāk līdzekļu. Galvenokārt tikai lielo pilsētu pašvaldības ir nodrošinājušas savas skolas ar sociālajiem pedagogiem, kas palīdz risināt ģimeņu sociālās problēmas, skolas kavēšanas jautājumus u. c.

Ierobežoto līdzekļu, kā arī izglītotu speciālistu trūkuma dēļ, pašvaldības neveido stratēģijas un praktiskas programmas, kas orientētas uz mazaizsargāto grupu vajadzību noskaidrošanu un apmierināšanu, uz sistemātisku darbu ar ģimenēm, kam nepieciešams atbalsts bērnu audzināšanas gaitā.

Institūciju, speciālistu starpā nav nodrošināta informācijas apmaiņa, tāpēc nav skaidrs, kāda ir katras institūcijas/speciālista loma, iesaistoties bērnu un ģimeņu problēmu risināšanā.

Darbs skolās

Pedagogi atzīst savu nepietiekamo sagatavotību darbam ar bērniem, kam ir mācību un uzvedības traucējumi, kā arī nepietiekamo darbu ar šo bērnu ģimenēm. Taču skolu rīcībā nav resursu, lai šo situāciju mainītu.

Dažās skolās tiek veicināta speciālistu – pedagogu sadarbība, darbs komandā, sniedzot kompleksu palīdzību bērniem, taču valstī kopumā pedagogu rīcībā nav laika resursu un pietiekamas pieredzes, zināšanu un prasmju, kā šāda veida darbs organizējams un vadāms.

Pedagogi nezina, kur iespējams saņemt palīdzību un atbalstu, sastopoties ar grūti risināmām un jaunām problēmsituācijām.

Sabiedrības iesaiste

Ir vairāki pozitīvi piemēri vecāku grupu un NVO līdzdalībai aktuālu skolas problēmu risināšanā, kas sekmē skolēnu izglītības apguvi, ģimeņu sadarbību ar skolu, taču sabiedrības iesaiste skolas darba pilnveidē kā resurss nav pietiekami izmantots visā Latvijas teritorijā.

Ieteikumi

IZM un nacionālās izglītības politikas veidotājiem

1. Veidot bērnu vienotu uzskaiti, nosakot, kāda informācija ir nepieciešama un kā tā ievācama.
2. Veikt skolu īstenotās uzskaites pilnveidi, izstrādājot šaurākus, ne tik plaši interpretējamus kritērijus, kas raksturo dažādu parādību norisi: skolas maiņu, skolas kavēšanu.

3. Pētīt dažādu norišu cēloņus un ietekmi uz pamatizglītības apguvi: otrgadniecību, mācību motivācijas samazināšanos, korekcijas darba gaitu un rezultātus, mācību priekšmetu programmas apguvi tajos gadījumos, kad bērnu spēju līmenis nav pietiekams. Balstoties uz rezultātiem, izstrādāt ieteikumus darba pilnveidei.
4. Precīzi definēt grupas, kurām nepieciešams īpašs atbalsts un palīdzība izglītības apguves veicināšanai, un izstrādāt konkrētas, praktiskas programmas, kas izmantojamas skolās un pašvaldībās, valsts budžetā paredzot finansējumu/līdzfinansējumu to īstenošanai.
5. Izstrādāt un ar valsts atbalstu īstenot skolu administrācijas un pedagogu tālākizglītības programmas, kas palīdzētu uzlabot darbu ar skolas kavētājiem, otrgadniekiem u. c. riska grupu bērniem izglītības iestādēs.

Pašvaldībām

6. Apzināt, apkopot un izplatīt informāciju par dažādu institūciju un speciālistu lomu un iespējām līdzdarboties izglītības apguves nodrošināšanā, tādējādi veicinot to saskaņotu rīcību bērna un viņa ģimenes problēmu risināšanā.
7. Attīstīt “atbirstošajiem” un “atbirušajiem” bērniem un viņu ģimenēm nepieciešamos pakalpojumus, iepriekš izvērtējot vajadzības un noskaidrojot labākos to risināšanas veidus.
8. Atbalstīt pedagogu tālākizglītību, kas sekmē zināšanu un prasmju pilnveidi darba ar “atbirstošajiem” un viņu ģimenēm uzlabošanai.

Skolām

9. Attīstīt darbu komandā, tajā iesaistot dažādus skolas un ārpusskolas speciālistus.
10. Meklēt dažādas iespējas, kā pilnveidot sadarbību ar ģimenēm, uzsvāru liekot uz vecāku zināšanu, prasmju attīstīšanu, palīdzības sniegšanu.
11. Sadarboties ar citām skolām, daloties pieredzē un apgūstot labo praksi.

Sabiedrībai

12. Popularizēt NVO un neformālo sabiedrības grupu iesaisti aktuālu skolas problēmu risināšanā, apkopojot un izplatot pastāvošo labo praksi un tās lomu izglītības apgūvē.